

Édes Anyanyelvünk

IFJÚSÁGI
MELLEKLET

XXII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

2000. DECEMBER

ÁRA: 90 FORINT

A TARTALOMBÓL:

Grétsy Zsombor:
A XXI. század képirása
felé

Domonkosi Ágnes:
Az udvarias kérés
változatai

Deme László:
Szemet szemért?

Móricz Kálmán:
Aranycsapat,
aranycipő, aranygól

Minya Károly:
Nevet választó iskolák

S. Varjú Anna:
Olimpiai diákszárj

Zimányi Árpád:
Hölgyek és férfiak

És: nyelvi mozaik,
új szavak,
pontozó,
keresztrejtvény

MOBILTELEFÓNIA

Ha azt halljuk, hogy *csörög valakinek a pészmeke*, nem kell azonnal megijednünk. Lehet, hogy csak egyszerűen megszólalt a *bunkója*, s most éppen — mit is csinál? Hát telefonál, pontosabban: *mobilozik*.

Napjaink egyre megszokottabbá váló használati tárgya és szava lett a *mobiltelefon*. Legismertebb szinonimáinak a *mobil* — egyre növekvő szócsaládja is igazolja ezt —, a *rádiótelefon* és a szlengre jellemzően játékos, ironikus *bunkofon* tekinthető, a további rokon értelmű szavak száma azonban több tucatra rúg. Magyarázza ezt a mobiltelefonnak viszonylag új volta, idegen eredetű elnevezése, nemrégiben is még igen erős státusszimbólum jellege és nem utolsósorban jellegzetes és szembetűnő használata. Úgy hatottak ezek a tényezők a szókinccs kialakulására, mint legújabbban a női cipődivat vastag talpú termékei, melyeket a *mocsárjáró*, *technopata*, *bunkócipő*, *plazarobogó*, *lőkúcipő*, *holdjáró*, *taxistipró* és hasonló szavakkal minősít a szleng.

Egy egyetemi anyanyelv-használati verseny során a résztvevők egyik feladata az volt, hogy minél több szinonimát soroljanak fel a *mobiltelefon* megnevezésére. A húsz versenyző összesen mintegy negyven rokon értelmű szót adott meg. Legújabb szótáraink ugyanakkor — beleértve a számítógépes világhálón elérhetőket is — alig néhány szinonimát közölnek csupán. Érdemes már csak ezért is áttekinteni azt, milyen változatos szó- és kifejezőkészletet hozhat létre a nyelvi alkotókészség egy új, de rövid idő alatt fontossá váló és elterjedő eszköz megnevezésére. Az anyag egy része a tágan értelmezett szinonímia körébe tartozik, egyes szavak pedig egyedi szóalkotások csupán, de érdemes számba vennünk ezeket is, hiszen mindannyian korunk — s potenciálisan a jövő — nyelvhasználatának részesei.

A szavak egy része már megszokott telefonunkhoz kapcsolható: a kissé idejétmúltnak tűnő *távrecsegő* s az ebből rövidült *recsegő*; még inkább pedig a napjainkra igencsak jellemző becéző szóalakok: *telcsi*, *telkő*, *foncsi*, sőt *mobiltelcsi*. Más szavak egyszerűen 'készülék' jelentéssel jelöltek adott esetben a mobiltelefont: *kütyü*, *ketyere*. A rokon értelmű szavak egy további csoportja a mobilszolgáltató nevével is jelölheti a készüléket (jelezve egy lehetséges — márkanevet — egyáltalán nem ritka — köznevelést): *pannon*, *westel*, *GSM-telefon*.

A szinonimák legjelentősebb része azonban egyértelműen a mobiltelefonok sajátos jellemzőihez kapcsolódik. A *hordozható telefon*, *sétálótelefon* és *sétafon* szavak a jellegzetes használati mód alapján születtek. (A *hordozható telefon* a *mobiltelefon* tükröfordításának tekinthető; a *sétálótelefon* kifejezéshez pedig a *walkman*-t magyarázó *sétálomagnó* vezethető.) A *hónaljtelefon* és a *puttonyrádió*, illetve a *kistelefon* a mobiltelefonok hordozási módját, illetve kis méretét teszik az elnevezés alapjává. Ezen tartalmakat ötvözik magukba a *maroktelefon*, *marokfon*, *marokbunkó* (vö. *bunkofon*), a *praclifon*, a *kézitelefon* és *kézi távbeszélő*, továbbá a *zsebtelefon*, *zsebifon*, *zsebbeszélő* és *zsebcsőrgő*. Ez utóbbihoz hasonlóan a készülék hangjára utal az egyedi használatú *pittyegő* (vö. a személyhívót jelentő *csipogó* szóval).

A leghétköznapibb *mobiltelefon*, illetve *mobil* szavakhoz közvetlenül kapcsolódik a *mobilkészülék*, az angolos kiejtést idéző *móbájl* és az egyedi szóalkotásnak tűnő, latinus hangzású *móBILE* meg a *mobilpityke*. A *handy* — és kiejtés szerint, azaz magyarosan írt *hendí* formája — a több magyar rokon értelmű kifejezésben is megtalálható *kézi* szónak az angol megfelelője.

A mobiltelefont jelentő szavak között nemcsak semleges, bizalmas vagy tréfás árnyalatúakat találhatunk, hanem ironikus hangzásúakat is. Ezek egyfajta, a mobiltulajdonosokra (illetve egy részükre) vonatkozó negatív vélekedésnek, sztereotípiának köszönhetik létüket. Közülük a leggyakoribb a *bunkofon* (*bunkofon* alakban is), melyhez hasonló szemléleti alapot és képzésmódot mutatnak a *tahofon*, *prosztofon*, *taplofon*, *surmofofon*, *debilfon*, a *prolifon* és a *jampitelefon*, valamint a *gizdafon*, *nagyzófon*, *sznobofon* és *sznobifon*. Melléjük sorolandó a *zsványmobil* és a *procctelcsi*, továbbá a *marokbunkó*, a *bunkó* és a *debil* (ez utóbbi a *mobil* szóval való hasonlóságot aknázza ki). A lélektani háttérre világít rá a *villog*, *mint Jani az akciós mobillal* szóláshasonlat. A tipikus használója szerinti elnevezés további példája a *menedzsertelefon*.

A mobilkészülékek rendeltetéséről és használatáról adnak képet a *liscifon*, *tracsfon* és a *po-fagyalu* szavak. Szellemes kritikával jelölheti a mobilokat a *tamagocsi* szó is. A mobiltelefon azonban sokaknak valóban alapvető munkaeszközükké lett. Ez a tény sem marad figyelmen kívül: a *szolgálati oldalfegyver* a cégtől kapott, cég által fizetett készülék neve. Ugyanennek a lehetőségnek az árnyoldalát a *rabszolgahajcsár* szinonima villantja fel. A mobiltelefon mint *kapásjelző* minden mobilos számára fontos, ám a mindig elérhető ember esetében *virtuális porázis* is lehet.

A mobilkészülékek elterjedése azonban nemcsak a szó- és kifejezőkinccs gazdagodását eredményezi. Újfajta udvariassági szabályok, egyfajta *mobillilem* (ez a szó sem az én alkotásom) is kialakulóban van: a mobilozás nyelvi illemtanában a *hogyan vagy?* bevezető udvariassági formula helyét a *hol vagy?* formula kezdi átvenni.

Farkas Tamás

Olvasóinkhoz

1. Örömmel közöljük olvasóinkkal, hogy az Anyanyelvpolók Szövetsége 2000 októberétől immár közhasznú szervezetnek minősül. Ez egyebek között azt is jelenti, hogy a jövőben az előfizetési díjon vagy a tagdíjon felüli, bármilyen hozzánk érkező túlfizetést igazolni tudunk, s így a bennünket ilyen módon támogatók ezeknek az összegeknek a meghatározott százalékát levonhatják adójukból. (A szövetség postacíme: 1525 Budapest, Pf. 159.)

2. Lapunk kolofonjában – a jobb oldali hasáb alsó felében – mostantól kezdve feltüntetjük a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának és a Nemzeti Kulturális Alapprogramnak a logóját is. (Kötelességünknek érezzük azt is jelezni, hogy a feltüntetett intézmények változó elnevezéssel ugyan, de 1992-től lényegében folyamatosan támogatják lapunkat.)

3. Ugyancsak örömmel jelentjük, hogy 1999-ben az egy évvel korábbi 223 356 Ft-nál jóval nagyobb összeget, 321 989 Ft-ot juttattak szövetségünknek azok, akik személyi jövedelemadójuk 1 százalékával bennünket támogattak. Hálásan köszönjük!

4. Egyúttal arra kérjük minden olvasónkat (és szüleiket!), szövetségi tagunkat, pártolónkat, hogy személyi jövedelemadójuk 1 százalékáról 2001-ben is a mi javunkra rendelkezzenek.

Adószámunk: 19663155-1-43

Adózzanak nekünk, s mi őszinte hálával s anyanyelvpoló tevékenységünk kiszélesítésével, hatékonyabbá tételével adózunk Önöknek!

Anyanyelvpolók Szövetsége

TARTALOM

Farkas Tamás: Mobiltelefonía.....	1
Olvasóinkhoz	2
Grétsy Zsombor: A XXI. század képirása felé.....	3
Domonkosi Ágnes: Az udvarias kérés változatai tizenévesek beszédében	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik.....	5
Zimányi Árpád: Hölgyek és férfiak	6
Schirm Anita: A tegezés és a magázás	6
Kerekes Barnabás: Történet a szép piros almáról.....	6
Deme László: Szemet szemért?	7
Graf Rezső: A mindennapok nyelvi hordalékából	8
Vígh Erika: Menet közben	9
Vezényi Pál: Pontosabban!	10
Móricz Kálmán: Aranycsapat, aranycipő, aranygól.....	10
Szende Aladár: Rövidzárlat	11
Dede Éva: Egy csésze kávé	11
Holczer József: Világháború.....	11
Minya Károly: Nevet választó iskolák	12
Pásztor Emil: Elveszik, elvesz, elvesz.....	13
Buvári Márta: A <i>kabát</i> népes családja.....	13
Nyelvész-lelet.....	13
Dr. Dienes Sándor: Nyelvklinika.....	14
Címszavak az új értelmező szótárhoz (12.)	14
Bredár Gyula: Megfogta vagy melléfogott?	15
Timár György: Még egy szó a <i>grabanc</i> -ról	15
Kovács József: Lovak, lószerszámok	15
Hérics Lajosné: A Kazinczy anyanyelvi tábor 19. éve ürügyén.....	16
Grétsy László: Minden szó egy regény.....	17
Muráth Péter: Rónai Béla: Fölnevelő édesanyám	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény.....	19
S. Varjú Anna: Olimpiai diákszáj.....	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észletek	20
Ifjúsági melléklet	I-IV.

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor,
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 352–8981

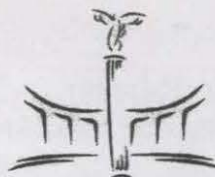
Postacím:
1364 Budapest, Pf. 122.
A lap a Világhálón is olvasható:
http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/

Terjeszti:
a Magyar Posta Rt. LHI, a Bp.-i HIRKER Rt.,
a Magyar Lapterjesztő Rt.,
a Könyvtárellátó Kht. és több más terjesztő.

Előfizethető
bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy postautalványon
a Magyar Posta Rt. Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóságán (LHI), amelynek címe:
Hattyúház, 1015 Bp., Hattyú u. 14. VII. em.
Postacím: 1846 Bp., Pf. 863.
Ára: 90 Ft. Előfizetési díj: 450 Ft/év.
Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a
lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk kérhető:
Anyanyelvpolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László,
Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását a József Attila
Kulturális és Szociális Alapítvány,
az Oktatási Minisztérium,

a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma, valamint

a Nemzeti Kulturális Alapprogram segíti.

ISSN 0139-0457

Nyomdai munkák:
CERBERUS Kft., 1054 Budapest,
Kálmán I. u. 23. Telefon: 332–3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

A XXI. század képírása felé

Napjainkban egy egészen különleges írásbeli jelenséget figyelhetünk meg: a technika fejlődésével – a már kialakult írásunk betűkre épülő világa mellett – ismét felbukant, sőt teret hódítani látszik egy ősi írásmód, a képírás. Ahhoz, hogy ennek a csodálatos és részben mulatságos folyamatnak az igazi mélységét, izgalmasságát – és bizonyos szempontból: szükségszerűségét, okait – megérthessük, tekintsük át röviden a betűírás kialakulásának történetét, egyúttal néhány alapfogalmat is tisztázva.

Az ősember barlangrajzainak megkapó varázsához hozzátartozik a végtelenül érzékletes és kifejező valóságábrázolás, azonban – már a mezolitikumtól – jól nyomon követhető az egyszerűsödés, stilizálás tendenciája is, amely a képírás kezdetéig vezetett. A piktográfia lényege, hogy jelei konkrét, megfogható objektumokat ábrázolnak, amelyek egy-egy szót vagy adott esetben akár egy egész mondatot, gondolatot idéznek fel a piktogram szemlélőjében. Ennek a kép-objektum-kapcsolatnak a kialakulása az írásfejlődés első absztrakciós lépése.

Az agy elvonatkoztató képességének közvetlen és természetes következménye a fogalomírás megjelenése: a már bevált, hasznos piktogramokhoz a bonyolultabb fogalmak rögzítésének igénye újabb, absztrakt jelentéseket is társított. Például a jel, a 'szem', már nemcsak magát az érzékszervet, hanem a 'látást' vagy a 'keresést' is jelenthette. Ez, a kép-objektum-kapcsolaton túlmutató kép-fogalom-kapcsolat az írás alakulásának második fontos absztrakciós lépése: ekkor már fogalomírásról, ideográfiáról beszélhetünk.

A piktográfia és az ideográfia közös vonása, hogy az írás nem nyelvhez kötött, bárki értelmezheti, megértheti a jeleket, függetlenül attól, hogy a stilizált rajzocskát hogyan neveznék meg, milyen vokalizációval tenné hallhatóvá társai számára. Ezért mondhatjuk, hogy a fejlődés következő lépése a szó- és szótagírás kialakulása volt. Ezen írásmód háttere a jel-jelentés-kapcsolat és a jel-hangtest-kapcsolat világos elkülönülése. Példaként a ábrácska jelentése nem csupán 'Nap' lehet (piktogram), hanem utalhat a 'nappal'-ra vagy épp a 'fény'-re is (ideogram), és mindehhez – ráadásul – a NAP hangalak is társulhat, ami már a használt jelnek nyelvhez kötöttségét is feltételezi (például egy olasz számára ugyanezen jel megfelelője a SZÓLE hangtest lenne). Ez, tehát a tartalmi jelentés és a hangtest elválása az írás megszületésének harmadik, elemi jelentőségű absztrakciós lépése, amely megteremtette a szótagírás lehetőségét. Szemléltetesként: ha például a 'pók' és az 'ól' jelét tesszük egymás után, és a szimbólumok jelentésétől elvonatkoztatva azok hangtestét idézzük fel, akkor egy teljesen új, csak az adott nyelven értelmezhető szó lejegyzésére válunk képessé: = PÓK + ÓL, vagyis POKOL. (A magánhangzók hosszúságával nem érdemes törődnünk, őseink sem akadtak fenn ilyen vagy éppen nagyobb pontatlanságokon, már csak azért sem, mert a jelkörnyezet segíti a helyes értelmezést.)

Ezekhez az absztrakciókhoz képest (a jel, a jelentés és a hangtest szétválasztása) nem minőségi előrelépés a betűírás kialakulása, hiszen az csupán az alfabetum praktikus egyszerűsödését jelenti, mondjuk az akrofónia elvét alkalmazva, ahogy azt a föníciaiak betűi jól szemléltetik: a rajzocska, jelentésétől

teljesen függetlenül, csupán a neki megfelelő hangtest első hangját reprezentálja. Így a betűírással foglalkozó ember nem is gondol például arra, hogy az A betű alakjának köze van egy által rajzához, nevezetesen az ökörhöz, vagyis a föníciai *alef* 'ökör' szóhoz. Azonban éppen ez az utóbbi példa illusztrálja azt a szintén kulcsfontosságú ténytet, hogy a hangot jelölő betűk a folyamatos egyszerűsödés következtében nagyon egyszerű, geometrikus alakzatokká redukálódtak, amelyek magukban is alkalmasak különféle formák felidézésére, sőt a betűkből akár ügyes kis rajzokat is lehet készíteni. És ebből következik az újabb absztrakciós lépés: elvonatkoztatunk az adott betű, karakter hangértékétől, funkciójától és csak a betű formájával mint egyszerű alakzattal foglalkozunk.

Már a számítástechnika elterjedése előtt is észlelhető volt ez a jelenség. Jó példák erre a következő szavak, kifejezések: *a madarak V alakzatban repülnek* (itt még utalunk rá, hogy a betű alakjára gondolunk), *S-kanyar*, *O-lábú*, *X-lábú*, *U-szög*, *T-dugó*, *L-profil* (ezek egyszerű, betűalakra utaló kifejezések), *felteszi az i-re a pontot*, *vizesnyolcas* (refináltan elvonatkoztatott karakterforma-idéző kifejezések!), *zorrózik* (új keletű szó, a számla üresen hagyott részének Z alakú kihúzását jelenti, egyben utalva Zorróra, az ismert filmhősre, aki monogramként hasítja betűjelét áldozata bőrébe), *deltaszárnyú repülőgép*, *jottányit sem enged* (különleges példák, mert nem a latin ábécére építenek, hanem a görögre: delta = Δ, itt világos az alaki hasonlóság, a *jottányit sem* pedig annyit tesz: kicsit sem, azaz ióta = ι méretűt sem enged – ez a görög ábécé legkisebb betűje).

És most értem mondanom legizgalmasabb részéhez. Mint a példák is mutatták, már a számítástechnika térhódítása előtt megjelent a hangot jelképező betű hangértékének „elfelejtése” és a karakternek formafelidézéssel való alkalmazása – a számítógép, pontosabban az internet elterjedése azonban ebben is valóságos forradalmat hozott.

Arról van szó, hogy a hálózaton keresztül csak a betűkkel leírt szöveg jut el a partnerhez, a metakommunikatív információk (mimika, intonáció) viszont nem, márpedig ezek közvetítése alapvető emberi igény. Persze, a *netező* meglehetné, hogy válassza végére odaírja: „ez jó poén volt”. Ez azonban meglehetősen nehézkes és lassú érzelemtolmácsolás, ráadásul a hálózaton kapcsolatba kerülők sokszor nem azonos anyanyelvűek, ami külön nehézséget okozhat. Így logikus, hogy az interneten hamarosan megszülettek a mindenki számára könnyen érthető, karakterekből formált, kifejező, tömör, pár leütéssel megjeleníthető metakommunikációs jelek. Ezeket a jelkombinációkat *smiley*-knak, vagy *emoticonok*-nak nevezik (magyarra talán így lehetne fordítani: *érzékek*). Példáikkal bárki találkozhat számítógépes beszélgetéskor a világhálón – magam is onnan gyűjtöttem. (Lásd a táblázatot!)

Hogy mi e szimbólumok jelentésének alapja? Elég a papírt 90 fokkal jobbra fordítani, fantáziánkat szabadjára engedni, és láthatóvá válnak a stilizált, karakterekből megformált, kifejező, kis piktografikus arcocskák! A következő alkalommal tovább vizsgáljuk ennek a születő képírásnak a sajátosságait és alakulását – természetesen sok-sok érdekes példa bemutatásával.

Grétsy Zsombor

:-)	mosoly, vidám	:-V	kiabálás	:-x	csók
:-))	nagyon vidám	:-*	puszi	:-^D	nagyon tetszik
:-D	teli szájjal nevet	:-,	hmmm	:-I	érdektelenség
:-(:-((szomorú nagyon szomorú	:-c :-C	nagyon szomorú teljesen reménytelen	:-P :-[nyelvöltés, beee duzzog
:-)	sír	:-7	kényszerű mosoly	&-(:->	könnybe lábadt csípős megjegyzés
:-	hmmm, ejnye	:-O	óhh, megdöbbenés	:->	ördögien csípős
:-	mérgecs	:-/	határozatlan	>:->	ördögien csípős
:-)	gúnyos mosoly	%-)	zavarodott	3:-]	simogatás
I-O	ásít, unalmas	:-@	visít	3:-[lekezelő simogatás

Az udvariasság kérés változatai tizenévesek beszédében

Az udvariasság szükséges mértékét minden beszédhelyzetben számos pragmatikai tényező határozza meg: a beszélő és a címzett alá- vagy fölérendeltségi viszonyán, társadalmi különbségein kívül lényeges az is, hogy a közlés milyen közreműködést, mekkora ráfordítást igényel a címzett részéről. A kérés beszédaktusa, mivel a megszólítottat igyekszik cselekvésre bírni, vagyis mindig annak aktív közreműködésére épít – a situációt meghatározó egyéb elemektől függetlenül –, szinte megköveteli, hogy udvariassági formák kísérjék, árnyalják. Az udvariassági kifejezések használata a kérésekben hatékonysági feltételnek számít, hozzájárul mind a kérő, mind a kérést teljesítő kedvező arculatának megőrzéséhez.

A 10–18 éves korosztály körében végzett kérdőíves, különböző helyzeteket nyelvi-lingvisztikailag reprodukáló adatgyűjtés tanúsága szerint a *légy szíves*, *legyen szíves*, *tessek szíves lenni* formák, illetve ezek alakváltozatai a leggyakoribbak az udvariasság szánt kérés kifejezésében.

A *legyen szíves* szókapcsolat Kertész Manó szerint (*Szállók az úrnak. Az udvariasság magyar beszéd története*, 1933.) a XIX. század elejétől kezdve vette át a *méltóztassék*, *tessek* szerepének egy részét. Nyelvi illetenünk szorgalmazza ezeket a kifejezéseket a használatát, bár önmagukban, megszólítás helyett pongyolának tartja őket.

A kérőformáknak a kérdőívekben szereplő változatai meggyőzően mutatják azt, hogy az udvariassági kifejezőkészséget a gyakori használat miatt klisészerűvé válhat: a szókapcsolatok – más frazémákhoz hasonlóan – egyszerűen fokozatosan elvesztik eredeti jelentésüket, másrészt az elemek között lévő eredeti szintaktikai viszony a mondatba épülve már nem játszik szerepet.

A *légy szíves*, *legyen szíves* kifejezések esetében a két elemnek egy jelentésegységként való érzékelését, összeolvadását jelzi az, hogy előfordulásuk túlnyomó többségében egybeírt formájukkal találkozhatunk. Ennél erősebben megmarad a tagoltság tudata a *tessek szíves lenni* kifejezésben: a nagyobb társadalmi távolság, a tiszteletadás érzékeltetésére alkalmas szókapcsolatban a hangsúlyozottabban udvariasság szándék is hozzájárul a szabályos formák megmaradásához.

A *légy szíves* eredeti jelentéselemeinek elhomályosodását látványosan jelzik különféle szabálytalan írásmódjai. Igen gyakori a fonetikus lejegyzett forma: *léccives*, sőt előfordul *léccives* változat is. Az így jelölt ejtőmód szabálytalan hangváltozás eredménye: a mássalhangzó-kapcsolat szabályosan csupán zöngétlenedést, részlegesen hasonulást idézne elő, a gyors beszéd következtében azonban összeolvadás történik. A hosszan ejtett *cc* hangba az adatközlők igen gyakran, sajátos szövelemzőként *t-sz* hangkapcsolatot hallanak bele: az így létrejövő *léccives* (sőt: *léccives*) formában a létige tegező alakja teljesen homályba vész.

Számos a tegező és a magázó formát vegyítő kérésforma is bizonyítja azt, hogy – főként a 10–12 éves korosztály számára – egyáltalán nem világos a *légy szíves* kifejezésben szereplő szavak jelentése, tegező formája: *Elnézést, légy szíves, vegye*

már le nekem azt az árut!; *Mari néne, légy szíves, adjon sót!*

Az eredeti jelentés háttérbe szorulásának másik mutatója a kifejezés rövidülése: tegező formában a *légy szíves* előfordulása meghaladja a *légy szíves* gyakoriságát. A rövidebb alakok esetében is jelen vannak az ejtés tükröződő lejegyzések (*lécci, lécci, sőt: léccsi*). Néhány esetben az írásképzés érzékelteti a rövidülés tudatát: *légy szíves*. A hiányjel használata rövidülés esetén a régi magyar helyesírásban is bevett szokás volt, de alkalmazása ebben a korosztályban talán inkább az angol helyesírás hasonló gyakorlatára vezethető vissza.

A rövidebb és a hosszabb alakváltozat sokszor ugyanannál az adatközlőnél is előfordul: a szülőhöz, idegenhez fordulva a *légy szíves*, a testvérhez, osztálytársához szólva pedig a *légy szíves* formát választják; ezáltal udvariasságbeli árnyalatokat teremtvén a tegező formán belül, megfelelően annak a csaknem minden nyelvre érvényes szabálynak, hogy a hosszabb kifejezéseket udvariasságnak, tiszteletudósnak érzékelik.

Egy-két esetben a rövidült forma továbbképzett, modorosán ható kicsinyítő képzős változatára is rábukkanhatunk: *Légy szíves, segíts a házában!*

A *légy szíves* és a *légy szíves* sokszor eredeti jelentésüktől elválva töltik be a kérőforma szerepét, sőt mondatrészi értékük is megváltozhat, gyakran nem illeszkednek szervesen a mondatba. A *légy szíves* eredetileg főnévi igenévvel kiegészülve állt kérekként (például *légy szíves elolvasni*), a kérdőívek nyelvi anyagában azonban a tegező forma főnévi igenévvel kapcsolódva szinte egyáltalán nem fordul elő. Udító kivétel volt az egy édesanya kéréseként idézett *Légy szíves segíteni Katinak a tanulásban!*

A kért cselekvés önálló tagmondatként is szerepelhet, a kérőforma ezekben az esetekben eredetileg egy ennek fölérendelt mondatnak az állítmánya: *Légy (olyan) szíves, olvasd el!* De a *légy szíves* szerepe ma már inkább a modális kifejezésekéhez hasonlítható. Az adatközlők sok esetben nem is választják el vesszővel a mondat egyéb részeitől, még akkor sem, ha szintaktikailag szorosan összetartozó elemek közé ékelődik: *Gyere már léccives segíteni!*; *Vedd már le légy szíves a polcra!*; *Kató, add már légy szíves ide a könyvedet!*

Felszólító és kérdő mondatokhoz kapcsolódva egyaránt szerepelhet: *Anyu, lécci csinálj reggelit!*, illetve *Anci, légy szíves csinálnál nekem reggelit?*

Önálló mondatként is előfordul, egyrészt megszólításként a kérés előtt: *Légy szíves! Vedd már le azt a polcra!*; másrészt nyomósító ismétlésként a kérés után: *Anyu, csinálj nekem egy kis reggelit! Légy szíves! Kösz!*

A *legyen szíves* sokkal gyakrabban egészül ki főnévi igenévvel, mint a *légy szíves*, kevésbé vált még módosítószó jellegűvé: *Legyen szíves elengedni velem moziba!* De szintén kapcsolódhat felszólító és kérdő mondatokhoz is: *Legyen szíves, vegye le nekem azt a ruhát!*; *Nem tudna kölcsönadni egy kis sőt, legyen szíves?*

Eltérően alakult a *tessek szíves lenni* kifejezés helyzete. A „tetszikelő” viszonyokban minden esetben főnévi igenév kapcsolódik hozzá: *Tessék szíves lenni elengedni Katit a moziba!* Az ilyen formájú kérésekben is történhet azonban szintaktikai átértékelődés. A *Tessék szíves eljőnni velünk kirándulni!*; *Tessék szíves adni!* és a gyakran előforduló hasonló szerkezetű mondatok szintén rövidült formák: a *szíves*-hez kapcsolódó segédigenév törődött belőlük. Ez azért történhetett meg, mert a *tessek* pusztán főnévi igenévvel állva is alkalmas felszólítás, kérés kifejezésére (így alakult ki maga a *tessek szíves lenni* forma is), a *szíves* pedig a jelentést tekintve képes árnyalni, tiszteletudósnak tenni ezt az egyébként szigorúbbnak számító kérésformát.

Sajátos a *már* módosítószó szerepe a kérésekben, hiszen eredeti jelentésében sürgetésnek is hathatna, mára azonban a finomítás, az enyhítés elfogadott eszközevé vált: *Anyu, csinálj már nekem valami finomat!*; *Agi, légy szíves, segítsél már a házában!*

A kéréseket további, a kérő személyének tétovázását, bizonytalanságát érzékeltető módosítószó értékű elemek is árnyalhatják: *Tetszene tudni egy kis sőt véletlenül?; Legyen szíves mondja meg, ha lehetséges!* Ezek a bizonytalanságra utaló szavak a tartózkodó udvariasság érzékeltetésére szolgálnak, hiszen azt sugallják, hogy a beszélőnek nincs szándékában ráerőltetni akaratát a hallgatóra. Hasonló szerepük van a kérdés formájú kéréseknek, amelyek a címzett szerepét még jobban kiemelik, hiszen annak döntési jogát, lehetőségét hangsúlyozzák: *Kölcsön tudnád adni a kerékpárod?*

A kérés árnyalásának szokatlan módjaként a kérdőívek anyagában egyszer előfordul a beszélt nyelvben egyre terjedő angol kérdőforma is: *Please, add kölcsön a házádat!*

A gyakran használt udvariassági kifejezések jelentése – miként a gyűjtött példák is mutatják – folyamatosan halványodhat, árnyalatokat érvényre juttató erejük megkaphat, alakjuk rövidülhet, szintaktikai szerepük átértékelődhet, így az egykor a legnagyobb tiszteletet kifejező forma is könnyen jelentéstelen klisévé szegényedhet. Az udvariasság frazeológiája ezért a nyelvnek viszonylag gyorsan változó része, a nyelvhasználatnak pedig a kommunikációs konfliktusok szempontjából igen érzékeny területe.

Domonkosi Ágnes

(Melyikőjük? Egyikőjük! – Milyen is volt az olimpia: „szidni” vagy „szidni” – „Érosz almája” és más merényletek a klasszikus műveltség ellen)

Se az értelmező szótárak, se a nyelv-művelő (kézi)könyvek nem tudnak arról, hogy az egyik névmásnak ilyen birtokos személyragos alakja is volna: *egyikőjük*. Pedig, úgy látszik, van, mert mostanában lépten-nyomon hallok, sőt olvasom is, hogy *egyikőjük* ezt vagy azt tette (ha több személy közül az egyiknek a tetteiről van szó). Igaz, a *másikőjük* alakkal még nem találkoztam, de talán ez is csak idő kérdése. Elhangzott viszont (fülem hallatára) a televízióban a *melyikőjük* kérdő névmás: „Egymásra néznek, hogy *melyikőjük* rúgja” (mármint a szabadrúgást).

E névmásoknak hagyományosan az alap- vagy szótári alakjához járulnak a birtokos személyragok (az újabb tudományos és iskolai szóhasználat szerint személyjelek, ez azonban nem tartozik ide): *egyike, egyikünk, egyikőtök, egyikük, illetve melyike, melyikünk, melyikőtök, melyikük* (az egyes szám 1. és 2. személyű toldalékos alakok tartalmi okból nem használatosak).

Hogyan lett az egyikük-ből egyikőjük, és – talán ennek hatására, talán egymást gerjesztve – a melyikük-ből melyikőjük? Csak találgatni tudok. Feltehető például, hogy az ugyanebbe a jelentémezőbe tartozó *(mind)kettőjük, (mind)hármójuk* vonta befolyása alá az *egyik* és a *melyik* toldalékolását. Az Eurosport magyar riporterétől jegyeztem fel az olimpia utolsó napján a *hármójukat* ragos alakot. Bizony, már azt furcsállnám, ha így mondaná: *hármukat*. „Az analógia démona”, ahogy Mallarmé nevezte, egyre újabb és újabb szóalakokat teremt, másokat, a régebbieket (vagy ha úgy tetszik, a szabályosakat) háttérbe szorítva.

Egyik szerkesztőtársam, Balázs Géza kedvelt metaforájával élve: a nyelvész-kapuoőr bebocsátja ugyan ezt a két furcsa alakot: az *egyikőjük*-et meg a *melyikőjük*-et, de egy kissé gyanakodva néz utánuk: jó-e, hogy itt vannak, és milyen galibát fognak még okozni?

Már az olimpia előtt is terveztem, hogy írok ebbe a rovatba a „szidni” és a „szidni” kettősségéről. Figyeltem is buzgón a rádió- és a tévéközvetítéseket, a sporthíreket, sőt a reklámokat is (persze nem elsősorban avéget, hogy nyelvi adatokat gyűjtsék!), s azt tapasztaltam, hogy a két változat körülbelül egyformán gyakori. Ez a versengés tehát nem dőlt el az olimpián (sem).

Mi okozhatja ezt a kettősséget? Induljunk ki abból, hogy az akadémiai helyes-

írási szabályzat 174. pontja szerint az *i*-re végződő helynevek *-i* képzős melléknévi származékában csak egy *i*-t írunk, azaz a név végi *i* összeolvad az *-i* képzővel: *ercsi (cukorgyár), helsinki (városháza)* stb. Ezt a szabályzat szerint „kiejtésüknek megfelelően” tesszük, pontosabban kell tennünk (elvégre szabályról van szó).

Valójában inkább fordítva van: a kiejtés ingadozik, mondjuk, a *zamárdi* vagy a *zamárdi vasútállomás*, az *almádi* vagy az *almádi nyaralás* között, s az előbbinek, az „egyszerűsítő” változatnak a fölényét (ha egyáltalán fölényben van még) csupán a kötelező *zamárdi, (balaton)almádi* írásmódnak a presztízse tartja fenn.

Tovább bonyolítja a dolgot, hogy az idegen helynevek végén levő *y* írásban nem olvadhat egybe a magyar *-i* képzővel: *clunyi (kolostor), canterburyi (érsék) vichyi (kormány)* stb. Ennek alapján írjuk a Sydney városnév melléknévi származékát is így: *sydneyi* (bár itt a név végi *i* hangot az *ey* betűcsoport jelöli).

Az igazi kérdés azonban nem ez, hanem az, hogy a kiejtésben össze kell-e vonnunk ezt a két *i* hangot, az idegent meg a magyart. Tehát: „visi” vagy „visii”, „szidni” vagy „szidni”?

Az egyszerűsítő (a kellemetlen hangzásának minősített *i*-i hiátust kiiktató) ejtés- és írásmód hívei akkor jártak volna el következetesen, ha – a magyar melléknévi alakok mintájára – az idegenek végéről is elhagyják az *-i* képzőt: *a clunyi kolostor, a canterbury érsék, a vichyi kormány, a sydney olimpia*. Erre azonban már nem tudtak (mertek?) vállalkozni. Következésképp a *sydneyi* íráskép és ennek – egyébként szabályos! – „szidni” ejtése analógiásan erősíti a *zamárdi, almádi* alakok helyzetét is.

A probléma gyökere alighanem abban van, hogy helyesírásunk (legfőbb alapelvétől eltérve) ezúttal nem követni, hanem befolyásolni igyekszik a kiejtést, ráadásul olyasmit kíván szabályozni, ami valójában nem is helyesírási, hanem alaktani kérdés.

Mínthogy azonban ez nem tudományos dolgozat, hanem csupán (?) nyelv-művelő cikk, végtére is színt kell vallanom: „szidni” volt-e az olimpia, vagy „szidni”?

Meglehet, csalódást, sőt bosszúságot fogok okozni a határozott válaszok kedvelőinek, de jó lelkiismerettel csupán azt a „lutheránus” választ adhatom, hogy mind a „szidni”-t, mind a „szidni”-t el kell fogadnunk (különösen addig, amíg *sydneyi* a szabályos írott alak). Ami pedig az *i*-i hiátust illeti, vajon kinek a fülét (szemét) bántotta, amikor a fentiekben két ilyet is elkövettem (*kiiktató, lelkiismeret-tel*)? Ezekben szabad, csak a „szidni”-ben nem?

Bár nyelv-művelő cikkben nem szokás hivatkozni a szakirodalmi előzményekre, hadd jelezzem, hogy a *marcali(i)* kapcsán

lényegében ugyanezt már évekkel ezelőtt megírta Mínya Károly a Magyar Nyelvőr 1992/4. számában.

Mostantól tehát nemcsak őt, hanem engem is lehet „szidni”.

Azt mondják a rádióban, hogy a füredi Anna-bál szépei „Érosz almájáért” vették. Talán *Érosz*, a szerelem istene is ott tartózkodott a közelben, de az alma, amelyért még istennők is hajba kaptak (mert ez volt ráírva: „A legszebb nőnek”), valójában *Erisz* (latinosan *Eris*) almája volt. *Erisz*, a viszálykodás, viszálykeltés istennője (latin nevén: *Discordia*) bosszúból hajtotta az aranyalmát Athéné, Héra és Aphrodité közé. A három istennő versengéséből tengermeyi baj származott, többek között a trójai háború. A tudósító baklövése legfeljebb a mitológiára meg úgy-ahogy emlékezőket hökkentette meg.

Egy másik példa! A Rubicon című történelmi ismeretterjesztő folyóirat egyik cikkének szerzője (középkorú kutató történetész, akinek „hivatából” nagyon jól kell tudnia latinul) ezt írja a tatárjárásról: „*deus ex machinaként süjtött az országot, azaz – legalábbis a kortársak számára – nem voltak jól kitapintható előzményei*”. A latin *deus ex machina* kifejezés (szó szerint: „isten a gépből”, mégpedig a színpadgépből, a színpadi gépezetből) nem pusztán váratlan, hanem egyszerűsmind kedvező fordulatot jelent: a klasszikus tragédia bonyodalmait ugyanis gyakran egy csodászerű módon felbukkanó istennek a beavatkozása oldotta meg. A tatárjárás ennél fogva semmiképp sem nevezhető *deus ex machinának*, legfeljebb *derült égből villámcsapásnak*.

Utolsó példám megint csak a rádióból (mellesleg egy szovjet-orosz tárgyú külpolitikai beszélgetésből) való. „*Kvi prodest?* Kinek használ?” – kérdezi tudóskodva az egyik résztvevő. A „*kvi*” elég latinosan hangzik (van is ilyen szó, a *qui* hímnemű vonatkozó névmás), de az idézett mondatban nem ez található, hanem a „*kui*” (írva: *cui*), a *quis*? „*kí, kicsoda?*” kérdő névmás részeshatározói (dativusi) alakja. Valóban: *Cui prodest?* Kinek áll érdekében világgá kürtölni tudatlanságunkat?

Feledjük, feledgetjük a latint – s általában a klasszikus műveltséget. Vagy talán már meg sem tanuljuk?...

Kemény Gábor

Hölgyek és férfiak

Az utóbbi időben már többen szóvá tették azt a jelenséget, hogy a *hölgy* és az *úr* nem csupán választékos megnevezésként használatos. Különösen szembetűnő, amikor bűnelkövetőket vagy más méltatlan személyeket emlegetnek ily módon. Mivel a rádió és a televízió egyes műsoraiban továbbra is makacsul tartja magát ez a stílustalan szóhasználat, nem árt, ha időről időre visszatérünk rá. Most azonban mégsem ezzel, hanem egy vele rokon jelenséggel foglalkozunk.

Bár nem egészen új fejlemény, a sydneyi olimpia közvetítéseiben bizonyára sokan fölfigyeltek arra, hogyan nevezték meg a riporterek a versenyzőket. Egyrészt *hölgyekről*, a *hölgyek versenyéről*, *fiatal hölgyekről*, a *kézilabdás hölgyekről* beszéltek. Önmagában semmi kivetnivalót nem találhatnánk ebben, hiszen igazán udvarias, választékos megfogalmazással éltek. Másrészt viszont *férfiakról*, a *férfiak versenyéről*, a *férfi úszódöntőkről* hallhattunk, ami szintén helyénvaló, mert túlzás lett volna *urakat* emlegetni ilyen beszédhelyzetben. Összességében azonban mégiscsak furcsa ez az eltolódás. A megszokott szópárok tagjainak fölcserélése megbontja a kialakult rendszert: *hölgyek – urak*, *férfiak – nők*, *fiúk – lányok*.

Mi okozhatja ezt a kezdődő nyelvhasználati változást? Valószínűleg arról van szó, hogy említésként ma már nem minden helyzetben érzik megfelelőnek a *nő* megnevezést. Ennek stílusértéke ugyanis kettőssé vált: a semleges, közömbös szóhangulat mellett újabban bizonyos negatív árnyalat is társul hozzá, melyet az udvariatlan és durva megnyilatkozásokban való előfordulása okoz. Hasonlóan teret veszített a megszólításokban az *asszonyom*. Ilyet legfőképpen csak 40–50 évnél idősebb férfiaktól hallani, a fiatalabbak nemigen alkalmazzák, és inkább hölgyeznek. Tehát nem annyira a megkülönböztetett udvariasság vagy választékosság igénye hozza magával a *hölgy* említő forma gyakoribbá válását, hanem a kevésbé megfelelőnek érzett *nő* tudatos kerülése.

Ha pedig tovább folytatódik a *hölgy* megnevezés térhódítása, egyre általánosabb jelentéstartalmú lesz, és a választékosról a semleges szintre süllyed. Az említettekben kívül további példák is ezt valószínűsítik. A rádióban hallhattuk, amint *rendőr hölgyekről* beszéltek, egy másik riportban pedig *tanár hölgyet* emlegettek. S hogy az utóbbi sem egyedül, azt magam is tanúsíthatom: főiskolás tanítványaimtól szintén hallottam a *tanár hölgyet* és a *tanszékvezető hölgyet*.

A társadalom nyelvhasználatát – mint tudjuk – csak nehezen vagy alig lehet befolyásolni. Vannak azonban olyan esetek, amikor szükség van bizonyos útmutatásra. Ilyen például a megszólítások és a megnevező formák imént bemutatott köre. Az illetlen és a nyelvi illem oktatása átsegíthet bennünket az efféle buktatókon.

Zimányi Árpád

Történet a szép piros almáról

A piacon. Kupacokban áll az alma az árus előtt az asztalon. Gyönyörű, mosolygós áru. Nagy gonddal ki is fényesítették, hogy még kelendőbb legyen. Kissé drága, de veszik. Sőt, annyira csábító a gyümölcs, hogy a balga vevő az egyikbe ott helyben beleharap. Aztán finctorogva eldobja. Kívül szép, belül férges.

A villamoson. Fölszáll egy ifjú hölgy. Szép, ápoltság, kirakatba való. Láthatóan most járt a fodrásznál, a kozmetikusnál, volt szoláriumban is. Divatos öltözék, smink, műköröm. Valakivel beszélget, talán a barátja az illető. „Hösnőknék” nincs olyan mondata, amelyikben ne volna válogatott (azaz inkább válogatás nélküli) trágárság, káromló szó. A villamos zörög, mégsem lehet nem meghallani, miket mond. Kívül szép, ápoltság, kirakatba való, belül – úgy tűnik – nem az.

Kerekes Barnabás

A tegezés és a magázás

Minden társas érintkezés első lépése a partner megszólítása. A fatikus (kapcsolatteremtő és -tartó) nyelvi elemek használatának fő formája a tegezés, illetve a nemtegezés. A beszélgetésben használt névmási és megszólítási formákkal a mások iránti érzelmeinket fejezzük ki: a szolidaritást, a távolságot, az udvariasságot, a hatalmat, a bizalmat, a tiszteletet, valamint azt, hogy ismerjük a társadalmi szokásokat.

Az utóbbi években hazánkban – főleg a média hatására – erősen terjed a tegeződés. A rádió és a televízió beszélgető műsoraiban, vetélkedőiben, telefonos játékaiban figyelhető meg, hogy a műsorvezető korra, nemre, foglalkozásra való tekintet nélkül letegezi beszélgetőpartnerét. Pedig a kódválasztáskor figyelembe kellene venni a társadalmi tényezőket: a másik státusát, iskolázottságát, nemét, életkorát, foglalkozását és az intimitás fokát is. A legújabb tömegtájékoztató eszköz, az internet használói viszont e kritériumok egyikét sem tekintik irányadónak. A világhálóra ugyanis az egyenrangúság jellemző, ami bizonyos fokú informálisitást – nem formáltságot, hanem formai kötetlenséget! – eredményez. Annak ellenére, hogy a levelezőlistákra küldött üzeneteket sokan elolvassák, akik közül a levél feladója valószínűleg nagyon kevés embert ismer személyesen, az interneten a tegeződés a szokás. Ezzel a kódválasztással az egy csoporthoz való tartozást fejezik ki ennek a „nyelvjátéknak” résztvevői.

Régebben a megszólításoknak sokkal szigorúbb szabályrendszerük volt, amelynek megsértése súlyos véteknek számított. A 80-as, 90-es évekig az általános tegeződés a mikroközösségekre korlátozódott, s a bizalmas viszonyt, az összetartozást, a közelebbi ismeretséget fejezte ki. Manapság azonban a tegeződés/nemtegeződés szabályait lassan már csak az illetéktelenekből lehet elsajátítani, hiszen a valóságban nem tartják be őket.

Az természetes, hogy a gyerekek először mindenkit tegeznek. Ez nem a nyelvi tiszteletlenség jele, csupán azt igazolja, hogy a nyelvhasználatban meghatározó szerepet játszik a környezet, mivel a kisgyermek a hozzájuk forduló felnőtt beszédét utánozza. A nemtegeződésre való áttérés viszont csak tudatos beavatkozás eredményeként alakul ki. Ekkor kell a gyerekekkel megértetniük a szülőknél és a tanároknál, hogy a szavakhoz magatartásformák társulnak, s hogy a nemtegezés (magázás, önözés, körülírással, tetszikelés) a tiszteletadás, a megbecsülés és a formalitást fejezi ki, míg a tegezés bizalmas, familiáris viszonyra utal. Am tegezni és magázni sokféleképpen lehet. A megszólítási és köszönési formák teljes tárháza áll a kommunikálni vágyó személy rendelkezésére, s az, hogy ebből az eszköztárból mit választ, s azt milyen hangsúllyal, hanglejtéssel adja elő, sok mindent kifejezhet: megvetést, haragot, gúnyt, iróniát, közömbös viszonyt.

A nyelv művelő szakirodalom főként a tegeződés mértéktelen elharpózása ellen emelte fel a szavát. Am nem csupán a letegezés, hanem a lemagázás is lehet tiszteletlenség. Íme erre egy példa:

A: Ön mit gondol az új adótörvényről?

B: Egyetértek vele. És maga?

Ebben a párbeszédben a B beszélő az önözéssel következetesen a magázást állítja szembe, mit sem törődve a kölcsönösséggel. Azaz B az egyenrangúságot feltételező beszélgetés során nyelvi eszközzel kialakít egy hierarchiát, amelyben önmagát feljebb, míg a kérdezőt lejjebb sorolja be. A nyelv művelő kézikönyv szerint az *ön* szó választékosabb, megtisztelőbb, hivatalosabb, távolságtartóbb, a *maga* kevésbé választékos, közvetlenebb, de lekicsinylő, sértő is lehet a körülményektől és a hangsúlytól függően. Kiss Jenő (Társadalom és nyelvhasználat, 1995.) viszont azt állítja, hogy az ország bizonyos részein az *ön* egyáltalán nem használatos, ott a *maga* hordozza az *ön* szerepét is, következésképp nincs udvariatlan, műveletlen mellékjelentése. Tehát a változatok használatakor a nyelvjárási sajátosságokat is figyelembe kell(ene) vennünk.

A köszönés és a megszólítás kérdése azonban nem kizárólag a nyelvhasználat körébe tartozik. Mivel minden megnyilatkozásnak cselekvésértéke van, köszönéseink, nyelvi fordulataink emberi kapcsolatainkat tükrözik. Hiszen olyanok a megszólításaink, amilyenek a viszonyaink. Amikor szólnak valakihez, nem csupán azonosítjuk, megszólítjuk, köszöntjük a másikat, hanem a viszonyunkat minősítő érték kategóriákat is kifejezzük. Így a tegezés és nemtegezés kérdésének alapos tanulmányozásához a pragmatikát, a szociológiát és az antropológiát is segítségül kell hívnunk, s a nyelvi érintkezésformák nyelven kívüli okait is vizsgálunk kell, ahogy azt a szociálpszichológia teszi. Ne feledjük, a megszólításokkal is alakítjuk „énhomlokatunkat”. Tehát tartsuk szem előtt a Kazinczy ismert sorára („Szólj! s ki vagy, elmondom”) emlékeztető mondatát: „Szólíts meg valakit, és megmondom, milyen vagy!”

Schirm Anita
ozd@petra.hos.u-szeged.hu

SZEMET SZEMÉRT?

(Vagy: Szemetet szeméért?)

Érdekes kísérlete a Kossuth rádióknak, hogy egyes (általában hétfői) napok adásait egy-egy téma köré csoportosítsa. Az „allergia napjára” készülve, Beszélni nehéz! című műsorunk címe mellett is ott volt a jelzés: nekünk is volna mondanivalónk a témáról. (Ez végül átkerült az Édes anyanyelvünk sorozatába, s még abba is csak zsugorítva fért.)

1. Filológus módon, a szótárak és lexikonok meghatározásait kerestem meg elsőbben. Akadémiai kislexikonunkban ezt találtam az allergiáról, általános meghatározásként: „túlérzékenység; a szervezetet károsító fokozott immunválasz”; s a rövid részletezésben is csupán fiziológiai ismertetőjegyek állnak. Hasonló a szó jelentéstartománya értelmező szótáraink és az idegen szavak szótára szerint is. A kitűzött napon a rádióelőadásokban és -beszélgetésekben is ennek szellemében hallhattuk a legkülönfélébb szakmák avatott képviselőitől: mitől keletkezik ez, hogyan lehet kezelni, gyógyítani; s ami fontosabb: megelőzni, védekezni ellene.

Nyelvi-nyelvhasználati, azaz: anyanyelvi tárgyú műsorainkhoz érkező leveleket olvasva, szinte elháríthatatlan az az érzés: van ennek a jelenségnek egy pszichikus (következményeiben akár pszichoszomatikus) változata is. Olyanfajta túlérzékenység, amely sokakból, egyre többekből, fokozott, olykor egyenest az ingerültségen is túlmutató „immunválaszt” vált ki. Csak szemelgetni tudok belőlük. Nem említem a levélírók nevét (nemritkán álnévét); sem azokat, akiket reagálásuk kiváltójaként jelölnek meg. Átlagos hallgatók írják nyilvánosan beszélőkről: hogyan hat rájuk, mit vált ki belőlük az, amit hallanak tőlük, s főleg: ahogyan hallják.

A konkrétumokat nem kívánám (egy részüket nem is merném) itt idézni. A nyelvhasználatnak szinte minden területe szerepelhet „allergénként”, azaz lehet dühös reakció kiváltója. Egy kellemetlen orrgánium, éneklő hanghordozás, főlényességet érzető beszédstílus; az egyre gyakoribb nyögdcseles: ö-ö-ö, újabban (angolosan-amerikaisan) e-e-e; – komoly dolgok tréfásnak tartott és szánt szófacsarással való megjelölése, mint: *Sulinet*, *NATrakész*, *NATól tartok*; *Repetabu*; – az utcaiság beengedése a riportokba, ifjúsági műsorokba; az útszélsőség, sőt árokpartiság a szórakoztatónak szánt és vélt műfajokba.

2. A levelekből úgy tűnik: mindez egyre érzékenyebb teszi a füleket, mind többeknek borzolja az idegeit, reagálásra késztetvén őket. De mivel az úgynevezett „tömegkommunikáció” igazából csupán „tömegtájékoztató” avagy „tömegráhatás”, azaz egyirányú áramlás (hi-

szen ott és azonnal visszaszólni nem lehet egyik fajta skatulyának sem): amilyen személytelen a sugárzás, olyan személytelen a – még mindig túl kevesekből kitörő – válasz is.

S ami még figyelmeztetőbb! Amint durvul a közélet hangja, úgy a rá való reagálás is. Már a nyelvjárási alapú, dunántúli magánhangzó-rövidítés, mint: *tüz*, *víz*, *husz*, vagy a névelő egybemondása a hozzá tartozó szóval: *a zétel*, *a zember*, netán a hangsúlynak ilyen átcsúsztatása: *azember*, *akanál* – kiválthatja a legerősebb jelzőket: „förtelmes, szörnyű”; vagy ennél szövegeesebb minősítést: „mintha a fülemet hasogatnák”, vagy éppen: „rámjön a hányinger, ha...” – A szófacsaró címeknek legenyhébb minősítése az, hogy „ökörködés”, s aki elköveti, annak „a személye nyomott”; az – egyébként joggal kifogásolt – idegen szó használója „szélkakas”, aki ezzel „kisebrendűségi érzését árulja el” a maga „talpnyaló magatartásával”, s akit „a képernyőn keresztül kellene lefofozni onnan”.

Az efféle testi fenyegetőzések mellett szerepelnek javaslatok (büntető) jogi megoldásokra is. Csak egy példát rá! „Az írásjeleket az írás és a beszéd KRESZ-tábláinak tartom... A nyelvi KRESZ-táblák figyelmen kívül hagyását is büntetni kellene, mégpedig komolyan!”

De megkapjuk a magunkét mi is. Általánosságban így: „A nép használja-nyúvi a nyelvet, minden nép, minden időben; s a Tudományos Akadémia időnként – utána kullogva a gyakorlatnak – »szentesíti« a romlást”. – Olykor személyesebben. Például rólam szólván: „Tegnapi, az Édes anyanyelvünk mikrofonjánál elkövetett meghátrálása meghökkentett, és a gusztustalanság érzetét keltette föl. Nyilván nem tudatlanság, hanem kenyérféltés vezérelte abban, hogy a névelő-hangsúlyozás panaszlására a névelő beiktatásának, indokolatlan alkalmazásának taglalásával próbálgatott beszélni; – megdöbbenően mellé”. Liberálisak vagyunk! Vagy megalkuvók; ahelyett, hogy – Petőfi nyomán – ostort fonnánk, lángostort – ha mindjárt napsugarakból is –, hogy megkorbaoljuk vele a világot.

A javító szándékkal egyetértek, legtöbbször a felháborodást is megértem. Ám a modort nem tudom elfogadni: ezzel leszállnánk azokhoz, akiket nevelni szeretnénk,

épp arra a szintre, amelyről felemelni igyekszünk őket. – De félreértés ne essék: nem a levélírókat szidom. Csak óvom őket: nem mindenki bíró, aki pálcát vesz a kezébe!

Igaz: az Anyanyelvápolók Szövetsége – együtt a Társadalmi Egyesületek Szövetségével és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal – felhívásban kérte „nemzetünk minden tagját: segítsék, szolgálják saját környezetükben is a kimondott szó s egészében az anyanyelv becsületének helyreállítását a magánértekezésben is, de még inkább a közélet különböző területein”. (Szövege, kissé elrejtve, megtalálható ez évi 3. számunkban, a 3. oldalon.)

De korántsem arra kívánunk biztatást adni, hogy leckéztessék vagy éppen üldözöbe vegyék egymást minden valós vagy vélt botlásért. „Nem gúnyolódás, nem elítélés a nyelvművelő legfontosabb feladata” – írtam le nyelvápoló munkánk újraindításakor, idestova fél évszázada (Ápoljuk nyelvünket! A TIT kiadása, 1954) –, „hanem meggyőzés és nevelés; harc, de nem a hiba elkövetője ellen, hanem vele is együtt a hiba ellen”.

Igen: ez a mostani felhívásunk is – megvalósításában – kétesélyes. Igen fontos, hogy *laikusmozgalom* legyen (így, egybeírva): nem a szakembereké pusztán, hanem minden beszélőt mozgósító; de gondosan ügyelve arra, nehogy *laikus mozgalommá* váljék (így, különírva): egymás ríogatásává a lelkes és jó szándékú hozzá nem értés jegyében. Tulajdonképpen érthető volna ez is, csak hogy nem vezet jóra.

Idéztem: az allergia a túlérzékenyebbé vált szervezet fokozott immunválasza. A beteg gyógyítani, a betegség tüneteit enyhíteni kell persze. De az igazi megelőzés: a megelőzés, az allergének leküzdése. Nem törvényi szigorral, nem büntetéssel, mint sokan gondolnák, sőt sürgetik. Inkább közlésformálással, közakarattal; jó példát szolgáltatva, ellensúlyozva az *etikai kisebbség* hangosságát. Hiszen *kisebbség* ez, szemben az igényességre törekvő többséggel; csak a jelszavai megtévesztően „humánusak”: *önmegvalósítás*, *személyi szabadság*, és hasonlók; – de kinek-kinek mindig csak a sajátjára gondolva. Meg a hangja nagy. *Etikai* szempontból nem érezve felelősséget sem az anyanyelvel, sem az azt használó társadalommal szemben: felsikolt, ha ízlést vagy szabályt emlegetnek, harcosan védve egyéni szabadoságát, igénytelenségét.

Vitázzunk vele. De a stílusát ne vegyük át! Aki ökölrel próbál nevelni, miben különbözik a verekedőtől?!

Kérjük kedves Olvasóinkat, hogy ne feledjék megújítani előfizetésüket! A lap ára 2001-ben változatlan marad! Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében megkapják.

A mindennapok nyelvi hordalékából

„Hittérítő misszionáriusként dolgozik a karibi szigetvilágban” – olvasható egy olasz vígjáték tartalmi ismertetésében (Műsorújság, 2000. júl. 31–aug. 6. 22.). Tipikus példája annak a nyelvi hibának, amikor valaki nem ismeri a szavak jelentését, és ezért kétszer mondja ugyanazt. Ez történt a mi példánkban is: a *hittérítő*-nek ugyanis rokon értelmű megfelelője a *misszionárius*. Ezért elég lett volna ennyi: „Misszionáriusként dolgozik a karibi szigetvilágban.” A másik jó megoldás: „Hittérítőként dolgozik...”

*

Sokszor szóltunk, írtunk már az utóbbi években arról a jelenségről, hogy valami bizonytalanság tapasztalható az igeikötő-használatban. Különösen a *le* igeikötő vált divattá szóban és írásban egyaránt. Íme a legújabb példák: „Holnap fog *letetőzni* a Bodrog” – hallhattuk egy vízügyi szakembertől a tévében a tavasz folyamán; „A teljes összeg *leigénylésre* került erre az évre” – nyilatkozta egy minisztériumi tisztviselő a rádióban; országos napilapban volt olvasható, hogy „Mostanra már az egész országot *lefedik* az ipari parkok.” De használatos még a *leállamosít* ige, sőt a *lefed* igéből képzett *lefedettség* főnév is. Ez utóbbi annyira új, hogy még a Nyelv-művelő kézisótárban sem szerepel, pedig a *le* igeikötő jelentéséről, használatáról, szerepéről külön szócikk tájékoztat (345–6.).

*

Se szeri, se száma a – főként szóban elhangzó, de nyomtatásban is megjelenő – szótévesztéseknek. Farsang idején hangzott el a mohácsi busójárásról szóló tévéműsorban a műsorvezető szájából: „A felvonulás során a busók betekintenek az udvarokba, *portálokba*.” Talán felesleges is magyarázni a szótévesztést. Minden bizonnyal a műsorvezető is a *porták*-ra tekintőkről akart beszélni, vagyis azokról, akik a falusi, kisvárosi telkekre, udvarokra néztek, mentek be a felvonulás alkalmából. A tévedésből használt – hasonló hangzású – szó jelentése: üzlet(helyiség) kiképzett utcai, bejárati része, pl. „Az utcánkban felújították a régi *portálokat*.”

Országos napilap hírében olvashattuk: „... a kézműveseket az alapítványi művészeti iskola tanárai *gardírozják*.” A mondat így, a szövegtörzsetből kiemelve helyesnek fogadható el, ha azt akarták volna közölni, hogy tanáraik elkísérik őket a táncos

összejövetelre, a bálba. Ám a szövegösszefüggésből az derül ki, hogy a tanárok nevelő tevékenységéről, tanítási, oktató munkájáról van szó. Ennélfogva az *irányítják*, *támogatják*, *gyámoltatják* stb. lett volna az odaillő állítmány.

Ugyancsak országos napilapban – egy olvasói levélben – bukkantam a következő mondatra: „Mindezek, bár bonyolultabban, *kollektívumokra* is érvényesek.” Talán *kollektívák*-ra gondolt a levél írója, hiszen az általa használt szavak – ismereteink szerint – nem léteznek, nincs szótározva.

*

Ugyancsak gyakori jelenség a mai nyelvhasználatban – különösen a fiatalok körében –, hogy nem mindig vannak tekintettel a szavak stilisztikai értékére. Kirívó példa az utóbbi időben, hogy az *együttes* – *csapat* – *banda* szavakat szinonimaként használják. Íme a példák: „Azt beszéli már az egész város, újra dübörög a *banda*.” Ez egy országosan ismert együttes koncertjéről szóló híradásban hangzott el. Egy másik híradásból: „Az énekes kiszállt a *csapatból*. Távozása megrázta a *bandát*.” Véleményünk kialakításához érdemes végiggondolni példaszavaink jelentését, hangulati értékét: *együttes* = csoport, közösség, társaság, amely közös fellépésre szerveződött (köznyelvi); *csapat* = emberek csoportja, sportolók, cserkészek, katonák együtt játszó közössége, pl. *focicsapat* (bizalmas), *cserkészcsapat* (köznyelvi), *csapat* (katonai); *banda* = bűncselekményt együttesen elkövető közösség, felelőtlen társaság (mind a köznyelvből, mind a sajtónyelvből pejoratív); a népies stílusban használatos ’szórakoztató zenészek együttese’ és ’együtt szerződők munkacsapata’ jelentésben is. Az elmondottak alapján bizonyára világossá vált, hogy az igényes köznyelvből a *banda* szó ’zenekar, zenei együttes’ jelentésben aligha fogadható el helyesnek.

*

Nem mindegy: *iránt* vagy *szemben*. Ezért tesszük szóvá a következő, országos napilapban olvasható mondatot: „A szerkesztők nyitottak minden építészeti irányzattal *szemben*.” Ismeretes, hogy a *szemben* névutó a helyviszony jelölésén kívül elvontabb körülményt is kifejezhet: Bátran védekezik a támadással *szemben*. Barátságos viselkedésre vonatkoztatva azonban nem szabatos; ilyenkor helyesebb az *iránt* névutó használata: „A szerkesz-

tők nyitottak minden építészeti irányzat *iránt*.” A ragos alak még egyszerűbb: „... minden irányzatra.”

*

Zavar a fogalmazásban! Első példánkat országos napilapban, másodikat egy megyei hírlapban találtuk: „Emellett folyik a digitalizálás s az új multimédia-központ megnyitásának előkészületei.” – „Pokoli járványról lebbentette föl a fátylat az egyik országos napilap.” Az elsőtben az egyeztetési zavart a következőképpen lehetett volna elkerülni: „... és jól haladnak a ... megnyitásának előkészületei”; vagy a mondat végére egyes számú főnevet tenni: *előkészítése*. A második mondat képzavarának feloldását a nyájás olvasóra bízuk!

*

Paci – *frigó* – *vadiúj*. E szavak olasztán Weöres Sándor verssora jut eszünkbe: „Tetszik, vagy nem, itt vannak ők.” Méghozzá az igényes köznyelvből, a sajtónyelvből. Lássuk csak a példákat! Egy megyei napilap hírei közt olvastuk: „A *paci* először egy autónak ment neki, majd föllökött egy békésen kerékpározó férfit. Arról nem szól a fáma, mivel sikerült a megvadult állatot lecsendesíteni.” Egy film tartalmi ismertetésében találtuk: „Azt hiszi, ő felelős az esetért, mert véletlenül rázárta a *frigó* ajtaját.” Országos napilap két egészen különböző témájú írásában: „Jöttek a vidám villanszerelők, akik nekiláttak behúzni az én falamba a kábeleket, és sikítóval mindjárt két helyen kettévágták a *vadiúj* fűtéscsöveket.” – „Levert a *vadiúj* Szuzukin mindent.”

Fordítsuk le a felsorolt három szót „közmagyar”-ra! *Ló*, *hűtőszekrény* (frizsider), *vadonatúj*. Ami viszont a hírlapokban kavargó: gyermeknyelv?, argó?, kedélyes, „hercigeskedő” módor? Tessék választani!

Az utolsó példa már nemcsak nyelvileg ítélandó el, hanem erkölcsileg is, mert kegyeletsértő. „*Elvitte a pia*.” Így hangzott az első mondat a Magyar Rádióban, a Kossuth műsorában abból az alkalomból, hogy bejelentették P. Gy. Kossuth-díjas költő halálhírét.

A millenniumi esztendőben Márai Sándor üzenete kívánczik ide: „Az »ország«, a »nép« még nem »haza«. A tényekből – az országból, a népből – akkor lesz csak »haza«, ha az anyanyelv nevet ad a tényeknek! Nincsen más haza, csak az anyanyelv.”

Graf Rezső

Menet közben

A minap azon kaptam magam, hogy belejavítottam a levélbe, melyet egy kedves ismerősömtől kaptam. No, ez már mégiscsak sok, lassan a megszállotságommá válik, hogy jártomban-keltemben mindig és mindenhol följegyzem a nyelvi, helyesírási, beszédbeli hibákat, amelyekre rábukkanok. És nem is nehéz „rábukkanni”, sajnos inkább azt mondhatjuk, hogy lépten-nyomon, menet közben beléjük botlunk. Pedig beszélünk róluk, kijavítjuk tanulóinkat, ha rosszul mondják-írják (sajnos, kollégáinknak már nemigen szólhatunk, mert megsértődnek). Ennek ellenére a legtöbb hiba tovább rontja anyanyelvünket. Talán a sokszor emlegetett belterjesség is oka, azaz: a társadalom mai műveltségmennyéből az következik, hogy nyelvvelő cikkek, műsorokat szinte csak azok olvasnak, hallgatnak, néznek, akiket szakmailag érint, esetleg „belefér” az érdeklődési körükbe. Nagy baj, hogy a médiában dolgozók nem érzik, nem tudják, és nem is akarják tudni, hogy szakmailag ők is érintettek, talán a legnagyobb mértékben, hiszen az ő szavuk jut el leghatékonyabban a közönséghez, ők azok, akikre azt mondják: „Hiszen így hallottam a rádióban, így írja az újság, így mondta a bementő, az újságíró.” Tehát előbb hivatkoznak a médiára, mint a magyartanárra. Ez az, amivel állandóan találkozom a tanítás során is, de van némi előnyöm: minthogy rádióbementő is vagyok, a tanítványaim elhiszik, amit mondok. Persze, ma már nem divat a szerkesztőségekben az anyanyelvi lektorok alkalmazása, erre is rá lehet mondani, hogy pénzkérdés, de úgy érzem, főleg tekintély- és hírságkérdés, mert a – sok esetben botcsinálta – újságírók, szerkesztők viszonyulása a témához annyi, hogy „nehogy már az én írásomat valaki más átbogarászal”. Pedig a polihisztorok ideje régen lejárt, nem érhetnek még az újságírók sem mindenhez, mint ahogyan mi nyelvészek sem. Éppen ezért kellene összetartva, összefogva munkálkodnunk anyanyelvünk megőrzésén, folyamatos gyomtalánításán, felelősségérzetünk teljes bevetésével.

Az alábbiakban hibagyűjteményem olyan darabjait osztom meg az olvasóval, melyekről úgy érzem, az utóbbi időben mind erősebben terjednek.

*

„A bokroknak kellemes illata van.” Helyesen: A bokroknak kellemes illatuk van.

„A képzőknek nincs önálló jelentése.” Helyesen: a képzőknek nincs önálló jelentésük.

Mindkét példát német–magyar nyelvtankönyvből vettem, de vehettem volna bármely más sajtótermékből, rádió- vagy tévéműsorból, hiszen hemzseg tőle mindenfajta nyelvi megnyilvánulás. Vajon miért terjed ennyire ez a pongyola használat? Vajon megint az idegen nyelveket kell hibáztatnunk? Azokat ugyan legkevésbé, inkább a figyelmetlen fordítókat, nyelvhasználókat. (Régen a rangos, igényes

nyes könyvkiadók feltüntették az idegen nyelvből fordított kiadványokon a lektor nevét is, ma már ez nem jellemző, mert nem is nézetik át anyanyelvi szakértővel, s ez meg is látszik a „fordítmányokon”. Nézzük például az első példamondatot, mely németül így szól: Die Büsche haben angenehmer Duft. (Persze, a németek ezt inkább névszói-igei állítmánnyal fejeznék ki.) Olaszul: Cespuglii hanno piacevole profumo. Szerbül: Zbunjevi imaju prijatan miris. Tehát a germán, a latin és a szláv nyelvcsalád egy-egy tagjának példája szerint ezekben a nyelvekben magát a birtoklást kifejező igét – haben, hanno, imaju – ragozzuk többes számban, nem pedig a birtokszó ragját, mivelhogy ilyen nincs is az említett nyelvekben. A birtokos személyrag egyeztetése tehát magyar – és esetleg más ragozó nyelvi – sajátosság, tanítjuk az iskolában is, éppen ezért nem lenne szabad idegen befolyás alatt fogalmazni.

Egyébként nem új ez a jelenség: „... a gyerekeknek most erre terelődött minden figyelme.” „A szegény gyerekeknek így hát rosszul áll a szénája...” (Helyesen: „... figyelmiük” és „... szénájuk...”.) – ezek a mondatok műfordításokból valók, mégpedig A világirodalom legszebb elbeszélései című kötetből (Európa Könyvkiadó, 1977).

*

Megünnepeltem a gyógyszerhirdetések szövegének kijavításában aratot siker. Sajnos, magam is tapasztalom a nehézségeket reklámszövegek felvételekor. Igaz ugyan, hogy néhány hirdetésfeladó azért mondatja velem rádiós reklámját, mert tudja, hogy az esetleges nyelvi hibákat kijavítom, míg mások, éppen ezért, nem velem olvastatnak. Nemrég az ISO általam helyesnek vélt kiejtése miatt kerültem kellemetlen helyzetbe. Hiába érveltem az „izó”-féle kiejtés ellen, az *i-es-ó*, esetleg az *i-esz-ó* mellett, mondván, hogy ez az International Organization for Standardization (Nemzetközi Szabványügyi Szervezet) angol intézményéből alkotott betűszó, melyben az *S* betű a *standard* kezdőbetűje, s ezt a szót egyetlen nyelven sem mondják *ztandardnak*, hiszen meg sem fér a kiejtésben egymás mellett a zöngés *z* és a zöngétlen *t*. Szóval, mondhattam bármit, a megrendelő hajthatatlan maradt, állítván, hogy ezt mindenki *izó*-nak ejti, a rádió-tévé is. S mivelhogy ő a megrendelő, ő fizeti a reklámklipet, vagy úgy mondom, ahogyan kéri, vagy nem én mondom.

Engem is nagyon zavar a hirdetések hangzó szövegeiben, hogy többes szám első személyben olvassák be őket, mintha a rádió vállalna szobafestést, úszásoktatást, pizza-házhozszállítást stb., ahelyett, hogy ezt mondanák: X. Y. cég vállal szobafestést stb. Olvasásra szánt szövegben ez nem gond, mert ott mintegy aláírásként szerepel a cégnev és a többi fontos adat.

*

Mit jelent a *legalább* határozószónk? Valószínűleg tudja ezt anyanyelvtársaim többsége. Én azonban kifogásolom az ilyenfajta szövegekben: „*Legalább* 50-en meghaltak a ...-i földrengés következtében.” Nem lehetne úgy mondani, hogy *legkevesebb*, esetleg: „*Lehet*, hogy 50-en is meghaltak...”, vagy akár még másképpen is. Hogy ne érezzük úgy, mintha a hírközlő kevesellné az áldozatokat.

„*Miben segíthetek?*” – kérdezi rendszeresen a műsorvezető a rádió zenés kívánságműsorába telefonon bejelentkező hallgatótól. Először is: ha már zenés kívánságműsor, akkor nem segítségnyújtó, tehát nem segítséget kér a telefonáló, hanem zenezámot. Másodszor a *segít* valódi vonzata a *valakin* segíteni, a *valakinek valamiben* többnyire inkább egy alkalomra vonatkozó segítség. Tehát a fenti kérdést ne zenés kívánságműsorban, ne üzletben s ne egyéb olyan helyen tegyék fel, amikor nincs szó valódi segítségnyújtásról.

*

„*Anyá (apa, X. Y. stb.) van?*” – kérdezi a telefonáló, ha nem az veszi fel a kagylót, akivel beszélni szeretne. Ez a kérdés akár sértő is lehet, ha arra gondolunk, hogy anyánk, apánk, a keresett személy természetesen van, él, csak épp most nincs itthon. Ne kérdezzük tehát élő személyről azt, hogy van-e, hanem azt: *otthon van-e*.

„*Kifizette az önkormányzat felé...*” Nagyszerű. És akkor hol a pénz? A fizetőtől az önkormányzat irányában – ez ugyanis a „felé” – hol, kinél áll meg? Hová érkezett? Kinek fizettek? Nem lenne szebb, pontosabb, helyesebb: „*Kifizette az önkormányzatnak?*”

„*Június hónapban üdülünk.*” A hónapon kívül a június mást is jelent? Mert ha nem, akkor elég lenne csupán a „*Júniusban üdülünk.*” Hasonló terjedősség beszédünkben az év is, pl. *1999 évben*, írásban pont nélkül, beszédben pedig a *-dik* nélkül.

„... a *fenti/lenti/alábbi* példa szerint...” Kinek a szempontjából *fenti/lenti* az a példa? Csakis az olvasóéból. Beszédben nem ezt kellene használnunk, hanem: „... az *említett/a (most) következő* példa szerint...”

*

Végül csak egy kérdés: Önök szeretik a *zöldhagymát*? Vagy már csak „*fiatal*” *hagymát* vesznek a piacon, természetesen a kertjükben? Nem hiszem, hogy a mi eredeti magyar *zöldsgelnevezésünket* fel kellene váltani a német „*junge Zwiebel*”-re, vagy a szerb „*mladi luk*”-ra, vagy az újburgonya analógiájára *újhagymára*. Hacsak nem azért, mert netán növénytaniilag is eltűnt magyar világunkból a finom *zöldhagyma*, s egy újfajta növény, az új-, illetve *fiatalhagyma* váltotta fel.

Sok feladatuk van a nyelvvelővelőknek, de talán a mindenkori legsürgősebb és legfontosabb az anyanyelvi öntudat állandó ébrentartása.

Vígh Erika

PONTOSABBAN!

Számla vagy nyugta?

Vásárolok valamit egy boltban. A pénztárnál megkérdezik tőlem, hogy akarok-e számlát. Amikor azt felelem, hogy erre nincs szükségem, hiszen azonnal, készpénzben fizetek, legfeljebb nyugtát kaphatok a kifizetett összegről, úgy néznek rám, mintha idegen nyelven beszélnék, vagy kétségbe vonnák értelmi képességeimet.

A magyar nyelv értelmező szótára szerint a számla „Vásárolt árucikket, teljesített szolgáltatást vagy elvégzett munkát és az érte fizetendő összeget feltüntető elszámolás, jegyzék.” A nyugta viszont „Valamely értéktárgy, rendszerint pénzüsszeg átvételét elismerő irat.” A szöveg alapján egyértelmű, hogy a számla kifizetendő, tehát még ki nem fizetett, a nyugta pedig kifizetett összeg után jár. (Ezt az alaprendszert bonyolítja az áfás számla, amelyet későbbi elszámolás céljára kér a vevő; ellenértékét pedig készpénzben azonnal vagy később átutalással teljesítheti. A szerk.)

A jelek szerint a mai magyar kereskedelmi életben vagy elfelejtették a nyugta fogalmát, vagy összetévesztik a számláéval.

Kéjelgés

A magyar jogi nyelvben találunk néhány pontatlan, értelmetlen, sőt esetenként nevetségesen ható kifejezést.

Ilyen az üzletszerű és a ma már ritkábban használt titkos kéjelgés.

A kéjelgés a kéjeleg igéből, közvetve pedig a kéj szóból származik, amely a magyar nyelv értelmező szótára szerint „A neki vagy kielégítésével járó gyönyör”. Ismeretes, hogy a prostitúció szolgáltatásait nem a saját nemi kielégülésükért végzik tevékenységüket, tehát nem kéjelegnek, a törvény azonban a kifejezés szerint ezért bünteti őket.

A titkos kéjelgés kifejezés önkéntelenül arra enged következtetni, mintha a kéjelgésnek csupán a titkos formája minősülne kihágásnak, büntetendő cselekedetnek, nyilvánosan azonban engedélyezett lenne.

Az értelmező szótár új, kiegészített kiadásakor okvetlenül át kell vizsgálni a magyar jogi nyelvet és módosítani az elavult, értelmetlen kifejezéseket.

Egyházi címek és fordításuk

Az egyházi személyek, papok, püspökök, lelkészek címei és megszólítása körül általános a zűrzavar. A katolikus plébános vagy püspök a protestáns lelkipásztorokat megillető tiszteletes címmel kapja, a kálvinista lelkész pedig a szövegben katolikus tiszteletendő úrrá változik. A négy évtizedes ateista nevelés következtében ezek a különbségek egyes emberek tudatában összemosódhattak, az írótól, kiadói lektortól és lapszerkesztőtől azonban elvárhatnánk annyi általános műveltséget, amennyi ezeknek a fogalmaknak az ismeretéhez szükséges.

A rendszerváltás után Magyarországon szinte varázslátszerűen megnőtt az olyan személyek száma, akik nyugati nyelvek ismeretével rendelkeznek, és azonnal vállalkoznak irodalmi szövegek, tanulmányok fordítására. Bámulatos eredmény abban az országban, ahol a pártiktatúra iskolapolitikája elsősorban az orosz nyelv elsajátítását tűzte ki célul. A körülményeket ismerve nehéz elhinni, hogy egyszeriben szinte minden harmadik ember tud angolul, franciául, németül, méghozzá olyan fokon, hogy nyugodt lelkiismerettel vállalkozhat műfordításra is. A kiadói lektorok és a lapszerkesztők a jelek szerint elhitték.

Az indoeurópai nyelvekben általános az egy határozatlan névelő következetes használata, ami hibának számít a magyarban. Idegen nyelvekből fordított szövegekben szinte már mindenki hozzászólt az olyasféle kifejezésekhez, hogy „John egy szép férfi volt”, „kinálkozott egy kedvező alkalom”. Angolból fordított írást olvastam az egyik ismeretterjesztő folyóiratban. A fordító a benediktinus rend apátját említette, méghozzá tiszteletes címmel. Nyilván nem hallott még a Magyarországon egy évezred óta tevékenykedő bencés szerzetesrendről.

Magyarországnak igen tekintélyes műfordítási kultúrája van (vagy legalábbis volt). Egy évtizeddel a rendszerváltás után ideje lenne a hagyományokhoz híven nagyobb gondot fordítani a fordítások minőségére.

Vezényi Pál

Aranycsapat, aranycipő, aranygól

Aki a labdarúgás európai seregszempléjét nézve a szép gólok mellett a tudósítások nyelvi vonatkozásaira is figyelt, lépten-nyomon rácsodálkozhatott arra, hogy nemcsak a játék változott sokat az utóbbi időben, hanem vele együtt a sportnyelv, a futball nyelve is. Meglátásom szerint ennek a változásnak a két legjellemzőbb iránya napjainkban a tömörségre való törekvés és a szemléletes, képekben gazdag kifejezések terjedése.

Valószínűleg általánosabb, a köznyelv egészét átfogó jelenség a szavak, szószervek megrövidítése, de a sportriporterek még az átlagosnál is gyakrabban élnek vele. Említhetem mindjárt a foci szavunkat, amely egyre inkább elveszti korábbi bizalmas-játékos stílusárnyalatát. Tovább menve: a csatár egyszerűen csak mellé löv vagy fölé löv, nem pedig a kapu mellé, a kapu fölé. A csapat a négy közé jut, nem pedig a legjobb négy (csapat) közé. Ha a szövetségi kapitány erős kispaddal dicsekszik, nem a bütordarabra gondol, hanem a kispadon ülő tartalék játékosokra. Akit a játékvezető sárga lap, felmutatásával figyelmeztet, az egyszerűen csak sárgát kap. Úgy látszik azonban, hogy még ezt is túl hosszúnak érzik a riporterek, mert mostanában már mind gyakrabban hallom-olvasom: X. Y. besárgult.

Az utóbbi két példánkkal már el is érkeztünk a képszerűséghez, a képi gazdagsághoz. Ez a sportág szinte tobzódik a metaforákban, a metonimiákban és általában a szövegekben. Csak néhány szót, kifejezést említek ízelítőül. A külföldi klubcsapathoz szerződő játékos neve idegenlégiós, vagy röviden: légiós. A kapus – portás, cerberus vagy hálóőr, aki ha jó formában van, lehúzza a redőnyt, vagyis nem tudnak neki gólt lőni. A sörögető az a védő, aki hátul összesöpri, összegyűjti a labdákat. Az ékek ellenben csatárok, ők próbálják megbontani az ellenfél betonvédelmét (ha másként nem megy: lesipuskásként). Aki rosszul játszik, az csak árnyéka önmagának. Az ilyen védő kötényt kap (átgurítja lába közt a labdát), a csatár kifliit rúg vagy csizmaszárral találja el a labdát.

Mindezt tovább színezheti a tudósító rögtönzése, nyelvi leleménye. Az Európa-bajnokság alatt a fiatalabb tévékommentátorok egyikétől különösen sok szójátékot, sziporkát hallhattunk. A svéddek kapusát például így dicsérte: „Nem sokat cirázza a syéd, beáll a kapuba – s véd.” Egy török játékosról jegyezte meg: „Ugy ment oda a török, hogy most török-zúzó.” A portugálok támadásairól: „Sokat lő most kapura a portugál csapat, s már csak a nagy szá-

mok törvénye alapján is: egy – bemeget.” Amikor szünetben a nemzeti színekkel kifestett arcokon pásztázott a kamera: „És így fest a holland tábor.” Az idegen nevek szinte kínálták magukat egy kis rím- vagy asszociációs játékra. A holland játékvezető nevére, kissé csipkelődve: „Szabadrúgást ítélt Jol – s ezúttal jól.” Tajfun és Ergün török játékosok nevére: „A törökök megpróbálják kihasználni a portugálok szellős védekezését Tajfun révén.” „Ergün – a labda meg elgyűn.”

A sportnyelv újabb fejleményeiről általában elmondható, hogy a beilleszkedés nem okoz különösebb gondot, mivel ez a nyelvi közeget szívesen fogadja be az új elemeket. Hosszabb átmeneti időre inkább csak akkor van szükség, ha már meglévő szót, kifejezést akarunk mással fölcserélni, vagy ha teljesen új fogalmat kell meghonosítani. A null-null és a nulla-nulla küzdelme például már évtizedek óta folyik, de az utóbbinak még mindig nem sikerült teljes és végleges győzelmet aratnia.

Van egy új szavunk, amely csak a legutóbbi időben tűnt fel: az asszisztens. Ez a partjelzőt igyekszik kiszorítani, bár jelentésük nem teljesen azonos. A zavar onnan ered, hogy a már megszokott játékvezetői hármas négytagúvá bővült: a vezetőbíró a két partjelzőn kívül újabb egy harmadik is segíti, aki azonban nem a partvonal mentén szaladgál, hanem a cserék szabályosságát ellenőrzi, vagy éppen – volt rá példa az Európa-bajnokságon – a megsérült játékvezetőt helyettesíti. Ő tehát a tulajdonképpeni asszisztens, de lám, mekkora az idegen hangzás varázsa: riportereink előszeretettel használják ezt a szót a partjelző helyett is. Pedig kár lenne, ha egy meggyökeresedett, szép magyar szót feláldoznánk a divat, az idegenmajmolás oltárán. Az lenne szerencsésebb megoldás, ha az egyébként is sokjelentésű asszisztens helyett magyar megfelelőt találnánk. (Segéd-játékvezető? Talán túl hosszú... Segédbíró? Esetleg... Kisbíró? Ez már merészebb...))

Viszonylag új futballszakszó az aranygól is, de mára már megívta a maga harcát a hirtelen halállal, és mindannyiunk örömeire szőkészletünkben elfoglalta helyét a jól ismert aranycsapat és aranycipő társaságában. Itt-ott ugyan időzőjelenben használják még, ám egyértelműnek látszik, hogy a média befogadta – és ebben talán a nyelvművelők tapintatos, józan érvekre alapozott útmutatása is játszott némi szerepet.

Móricz Kálmán

VILÁGHÁBORÚ

Lassan végleg elköszönünk évszázadunktól, vagy ha úgy tetszik: évezredünk utolsó századától. Volt benne két alkalommal is olyan – négy, illetve hat évig tartó – borzalomsorozat, melyről manapság már csak történelemtényekből vagy elemző monográfiákból értesülünk. Néha persze egészen más témájú népszerűsítő kiadványok is leírják, épp csak odavetve valami miatt. Ilyenekből vett, viszonylag friss példákkal nevezem néven az eseményeket:

„Az I. Világháború kitörése előtt már 11 magyar tengerhajózási vállalat 123 hajója bonyolított le forgalmat Fiume és más kikötők között” (Magyar hajózástörténeti képek, 54.); „A II. Világháború előtt azt tanultuk, hogy II. Szilveszter pápa koronát készíttetett Boleszló lengyel királynak. A II. Világháború utolsó hónapjaiban a Koronaország nyugatra menekítette a koronázási ékszereket” (A magyar szent korona fényében, 4.).

Afféle elnéző ügyvédként – a kiemelt kapcsolatokat szemlélve – ezzel menthetem a „nem középkorosság fokán” publikáló szerzőket, akik talán a számba vehető ortográfiai kéziköny-

ve(ke)t is felütötték: mind A magyar helyesírás szabályainak szószedete, mind pedig a nemrég megjelent Magyar helyesírási szótár – a *háború*-val összefüggésben – hozza ugyan, de hogy hogyan tovább, ha az I. vagy a II. áll előtte, azzal bizony mindkettő adós marad.

Mennyiben segíthet mégis A magyar helyesírás szabályai? Némi modellértéke kétségkívül van a 292. pontnak: „Római számokat következetesen csak néhány hagyományos esetben és csak sorszámnevek jelölésére használunk: ... VI. nyelvész-kongresszus stb.” Még lényegesebb a 145. pontnak ez a közlése: „Kis kezdőbetűvel írjuk ... a történelmi eseményeket jelentő szavakat, szókapcsolatokat.” Itt legkövetendőbbnek „a mohácsi vész” tekinthető. Ismételjük meg tehát: mindenképp kis kezdőbetűvel.

A nyelvőr is bizakodva néz az új évszázad/évezred elé: sosem kell rettegni egy III. világ-, netán egy I. úrháborútól...

Holczer József

Rövidzárlat

2000 júliusának végén történt, mégpedig késő este, hogy a Kossuth rádióban jelentette a bemondó: egy nagybögművész műsora következik. Ritka alkalom – gondoltam –, hogy ilyen zenei csemegében telhet gyönyörűségem. Szükszavú bejelentés közölte a művész nevét és műsorának jellegét, majd átvette a szót a kitűnő művész, akinek megszokítás nélkül fél óránál tovább hallgathattam beszámolóját hosszú pályájáról és szépséges szólódarabjait. Ezek elhangzása előtt és után kellő tájékoztatást kaphattam élete folyásáról és műveinek fogadtatásáról.

A művész beszéde – mit beszéde: előadása – szép magyarságával is elbűvölt. Elérkezett azonban egy pillanat, amely megzavart az önfeledt hallgatásban. Az történt ugyanis, hogy egyik szépséges zeneszámának elhangzása után – legnagyobb meglepetésemre – ez a tájékoztató mondata hangzott el: „Ezt a darabomat a hallgatók *nem tolerálják meg.*”

Megbénító csodálkozás rázott föl andalodásomból. Nem értettem ugyanis, hogy miért nem tetszhetett az elhangzott mű a hallgatóságnak, hiszen igencsak szépen hangzott. Ami pedig megrázott: miért szűrt bele a művész egy bénító magyartalanságot a mondatába?! Hiszen mondhatta volna többféleképpen is, és sokkal szebben is, hogy közönsége „nehezen viselte el” vagy „kedvetlenül hallgatta meg”, esetleg „nem tűrte (szívesen)” a darabot. Csalódásom megrendített, s most már kritikusan éberkedtem: mi következhet ezután. A műsor vezetője rezdületlenül hallgatott; fel is háborított, hogy ennyire közömbösen viseli el a nyilvánvalóan bántó stílusváltást, amely az addig hallott művelt társalgási beszédet romboló töréssel zsargonba fordította. Arra csak később gondoltam, hogy a felvétel után legalább a *meg* igekötőt törölhetette volna vagy ő, vagy a felelős szerkesztő, s akkor eltűnhetett volna a baklövés. De nem ez történt, hanem maradt a kirívó szlengjelenség, amely bizonyára más hallgatónak is megakasztotta zavartalan figyelmét, s elrontotta az adás légbörét a maga parlagiasságával.

De – kérdezem magamtól – ha már a műsorvezető hallgatott, vajon miért nem vette észre a baklövést maga a művész, s miért nem igazította az adást a kellő stílusirányba? A példa mindenképpen tanulságos, hiszen – hasonló esetben – ki viselné el a stílustalanságot, ki ne próbálna legalább enyhíteni a rövidzárlat kiábrándító hatását? Mert csak egyet nem tehetünk ilyen esetben: hallgatni.

Mert ha marad a rövidzárlat, nem lobban föl a fény.

Szende Aladár

Egy csésze kávé

Kérsz egy kávé? Megkínálhatom egy kávéval? Főzök egy kávé... Naponta mondjuk, halljuk a hasonló mondatokat. A Kérek egy kávé! elhangzásakor meg se kérdezzük, hogy milyen, sokszor nem is gondolunk arra, hogy ma már annyiféle kávé, „a kávécserje terméséből készült italt” lehet inni, hogy na! Ha az italról, nem pedig a cserjéről vagy a terméséről beszélünk, a magyarul tudók számára a kávé szó elsődleges jelentése a *presszókávé*. A kávézással kapcsolatos szavakat összegyűjtve és áttekintve nyomon követhetjük a szokások változását.

A kávé eleinte a *fekete* jelzővel bővült, majd jelentéstapadással csak *fekete* lett, pl. „Izgatta szívem negyven cigarettám. / Meg más is. A fekete” (Kosztolányi: Hajnali részegség). Nagymamám is mindig *feketét* kínált, mi meg kávé itunk. Mára a kávézás általánossá válásával a jelzett szó vette fel az egész szerkezet jelentését. Volt persze *dupla*, *szimpla* még akkor, amikor főleg *presszókávé*ban lehetett jó erős kávé inni, az otthoni kávéfőzés eseményszámba ment. Meglepett az, hogy O. Nagy Gábor a Magyar szólások és közmondások című könyvében a *hosszú lére ereszt* szólás magyarázatában említi a *hosszú dupla*, *hosszú szimpla* kifejezéseket; ezeket mostanáig nem hallottam.

Később már bőven volt *pörkölt* kávé a boltokban. Sokféle kávéfőző került forgalomba, így a *kotyogó*; mindenki maga készítette el a kávé otthon, munkahelyen, és mélyen lenézte azt, aki kicsit hígabba merete főzni a *vitriolt*! Még darálója sem volt otthon mindenkinek, a boltban őrlöttük a kávé a közös gépen nagy ügyeskedéssel, nehogy a gépen maradjon egy rész! Hogy eltűnt ez a szokás is! Ma a *vákuumos* csomagolásban *őrölt* kávé kapható, *szemes* kávé ritkábban vásárolnak az emberek.

Aztán elkezdtünk nyugatra utazgatni, és hoztuk a hírt, hogy a németek valami borzasztó híg *löttyöt* isznak kávéként, majd *német kávé*nak neveztük, Amerikából jöve *amerikainak* (mindkét jelző megtalálható a *kávéautomatákon* vagy a gyorsétermek étlapján); legáltalánosabb kávéírásnak a *hosszú kávé* tapasztalom. Az automaták némelyikén *presszókávé* olvasható, ráadásul különírvá (éppen egy iskolai automatán), de a legtöbbön nemes egyszerűséggel mégis csak a *kávé* szerepel. Ami ettől eltér, az kap jelzőt, hátravetett határozót, pl. *kávé tejjel*, *cukorral*. Sőt *extra cukor*, *extra tej* is kérhető, bár lehet, hogy a *több jobb lenne!* (A *dupla cukor* is jó!)

Már hódolhatunk a divatnak, újféle átfolyós rendszerű kávéfőzőnkön magunk is elkészíthetjük a *hosszú kávé*t, csak ne felejtsük ki a készülőből a *kávéfiltert*! Emiatt ezt a fajta italt *filterkávé*nek is nevezték. Ha mégis jó erős feketére vágyunk, kombinált gépünkön főzhetünk ilyet, a gőzölő csappal fel is melegíthetjük. A *presszógépen* is így gőzölök a híg kávé, brrr! Azért az mégsem olyan, mint a frissen főzött kávé!

Egyébként a tej felgőzölésével, habosításával készül a *cappuccino*, azaz a *kapucsino* (ez utóbbit még sehol nem láttam írásban a szótáron kívül)! De már *moccaccino* is létezik! A különböző kávékülönlegességek neve a származási helyre utal: van *bécsi kávé* sok *tejszínhabbal* (nem *habtejszín*mel!), *ír kávé* whiskyvel, *török* vagy *arab kávé* sok zaccal...

Arról nem is szólok, hogy a *kávéház* és a *kávézó* mennyire különböznek egymástól.

Szóval, megkínálhatom egy kávéval? Ha igen, milyennel?

Dede Éva

NEVET VÁLASZTÓ ISKOLÁK

Iskolanevadás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

A rendszerváltás óta mind több általános iskola próbál magának saját arculatot kialakítani, s ahogy a lakók, a polgárok a kisebb-nagyobb települést a tanácsrendszer megszűnte óta egyre inkább sajátjuknak érzik, ugyanígy a szorosabb kötődést jelzi az, hogy az általános iskolák nevet vesznek fel. Ennek a segítségével tudják leginkább bemutatni sajátosságukat, ehhez fűzve szerveznek iskolai hetet, hoznak létre az iskolát támogató alapítványt. 1989-ig a kisebb iskolák szinte mindegyike saját településének a nevét viselte megkülönböztető tagként, például: *Általános Iskola, Kemece*; *Rohodi Általános Iskola*. (Ilyenkor az -i képzős tulajdonnévi alak is nagy kezdőbetűs, hiszen egyedítő funkciója van.) A nagyobb városok pedig sorszámmal látták el iskoláikat, pl.: *1. Számú Általános Iskola*. (Ilyenkor a számú szó is nagy kezdőbetűs, mivel ez is lényeges eleme a tulajdonnévnek.) Ez az elnevezési forma 1989/90 óta megváltozott. Milyen mértékben, hány iskola vett fel nevet, s kiknek a nevét? Az alábbiakban egyrészt erre kívánok választ adni.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye összes általános iskolájának a nevét vettem számba, szám szerint 230-at Az ezredvég iskolái című könyv alapján. Ebből megállapítható, hogy még mindig a „névtelen”, azaz a település nevét viselő iskola a legtöbb a megyében: 111, az összesnek 49 százaléka. Pl.: *Általános Iskola, Kótaj*; *Általános Iskola, Barabás*. A nagyobb településeken, városokban mindössze 6 iskola (3%) visel sorszámmal, pl.: *22. Sz. Általános Iskola, Nyíregyháza*. A tulajdonnevet felvevők közül a legtöbb iskola valamelyik közismert költő, író nevét kapta: *Petőfi Sándor* 10 (Nyírmihálydin, Nyírkércsen, Nyíregyházán, Nagyszekeresen, Gergelyugornyán, Szamossályin, Vásárosnaményban, Érpatakon, Csengerben és Kéken), *Kölcsey Ferenc* 8 (Szatmárcsékén, Kölcshén, Nyírgelsén, Hodászon, Vásárosnaményban, Fehérgyarmaton, Kisarban és Sényőn), *Móricz Zsigmond* 8 (Érpatakon, Besenyődön, Beszterecen, Nyíregyházán, Mátészalkán, Jánkmajtison, Pátróhán és Penyigén), *Arany János* 4 (Kisvarsányon, Nyírmeggyesen, Nyíregyházán, Szakolyon), *Móra Ferenc* 3 (Dombrádon, Nyírtúrán és Nyíregyházán), *Gárdonyi Géza* 3 (Leveken, Nyíregyházán, Gégényben), *Jókai Mór* 2 (Nyírbogát és Nyíregyházán), *Kazinczy Ferenc* 2 (Nyíregyházán és Nyírbogátban), *Váci Mihály* 2

(Nyírkarcson és Nyíregyházán), *Bessenyei György* 1 (Tiszabercelen), *Képes Géza* 1 (Mátészalkán), *Zelk Zoltán* 1 (Nyíregyházán), *Szabó Lőrinc* 1 (Sóstó-hegyen), *Benedek Elek* 1 (Kálmánházán). Ez összesen 47, tehát az iskolák 20%-a választotta valamely szépíró nevét. Természetesen ezek között olyan név is van, melynek viselője szorosabban kötődik a településhez, például Kölcsey Kölcshéz és Szatmárcsékéhez, Képes Géza Mátészalkához, Bessenyei György Tiszabercelhez.

Híres történelmi személy nevét vette fel 30 iskola (12%). Részletezve a következőket: *Széchenyi István* 4 (Mátészalkán, Tiszadobon, Milotán és Újfehértón), *Szabolcs vezér* 3 (Timáron, Tornyos-

(Kisvárdán), *Dancs Lajos* (Nagyecséd), *Szilágyi István* (Nagykálló), *Szini Károly* (Nyírpazony), *Bónis Sámuel* (Nyírtét), *Kiss Áron* (Porcsalma), *Péchy László* (Tiborszállás), *Kabay János* (Tiszavasvári), *Pethe Ferenc* (Tiszavasvári), *Lónyay Menyhért* (Tuzsér), *Vári Emil* (Kisvárdán).

Nagyon kevés olyan iskola van, amelynek személynév helyett köznévről, illetve földrajzi név az egyedítő tagja. Mindössze 8 (3%): *Görög Katolikus* (Nyíregyháza), *Evangélikus* (Nyíregyháza), *Református* (Kisvárdán), *Egyesített* (Kisvárdán), *Platán* (Laskod), *Mályvákerti* (Újfehértó), *Kertvárosi* (Nyíregyháza) és részben a *Szabad Waldorf* (Nyíregyháza).

A rendszerváltás óta a pénzügyi, gazdasági megszorító intézkedések miatt módosult az iskolanevek nem tulajdonnévi (személynévi) része. Természetesen az általános iskola névrész megmaradt, többnyire azonban kibővült a hozzá csatolt intéz-

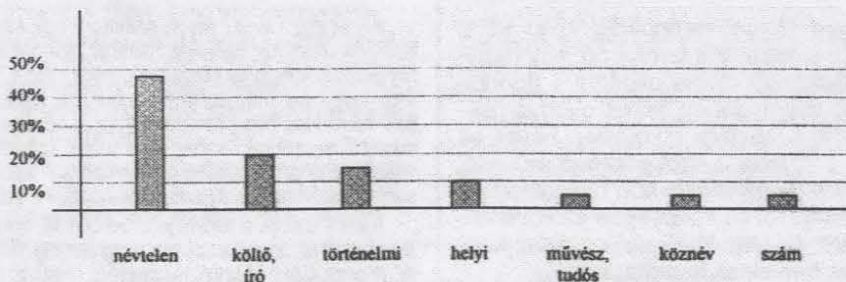
mény(ek) nevével: *általános iskola és óvoda*, *általános iskola és művelődési központ*, *általános iskola és közművelődési intézmény*, *általános iskola és diákotthon*, *általános iskola és társintézményei*, *oktatási, kulturális és szabadidős központ*, *oktatási centrum*.

Összegzésképpen és tanulságul a következőket állapíthatjuk meg. Nem sok iskola élt azzal a lehetőséggel, hogy helyi személyiség nevét vegye fel. Pedig ebben a település érzelmi megtartó ereje, hagyománytisztelete is megmutatkozhatna. Az arányokat a mellékelt táblázat mutatja.

Az azonos nevű iskolák számát nem ajánlatos gyarapítani, hiszen ezek esetében a név elveszíti egyedítő funkcióját. Mindig felmerül a kérdés, hogy pl. melyik *Petőfi Sándor Általános Iskola*? S a válasz a kiindulópont, a település neve. Az azonos nevű iskolák ebből esetleg úgy húzhatnak némi hasznot, hogy testvériskolai közösséggé alakulnak.

A tanulmányt tovább lehetne bővíteni annak a vizsgálatával, hogy országos szinten milyen névadási típusok vannak, és számba lehetne venni az óvodák nevét is, mivel az utóbbi időben azok is kezdnek „nevesülni”. E rész lezárásul azt szeretném tanácsolni a még mindig több mint 100 névtelen iskolának: ha teheti, helyi kötődésű személyiség nevét vegye fel!

Minya Károly

pálcán és Balkányon), *Kossuth Lajos* 3 (Tiszalökön, Fényeslitkén és Demecserben), *Eötvös József* 3 (Nyíregyházán, Piricsén és Vásárosnaményban), *Vasvári Pál* 3 (Nyírvásváriban, Tiszavasváriban és Újfehértón), *Árpád fejedelem* 3 (Ibrányban és Szabolcsban, illetve *Árpád vezér* elnevezéssel Záhonyban), *II. Rákóczi Ferenc* 2 (Tiszabecsen és Berkeszen), *Báthory István* 2 (Nyíregyházán és Nyírbátorban), *Hunyadi Mátyás* 2 (Nyíregyházán és Tiszakóródón), *Esze Tamás* 1 (Tarpán), *Szent László* 1 (Nyírbélteken), *Bem József* 1 (Nyíregyházán), *Vécsey Károly* 1 (Nyíregyházán). Közelmúltunk politikusról is kapott nevet általános iskola: *Antall József* 1 (Pátyodon). Mint látható, e csoportban nincs olyan név, amelyet különösen sok iskola választott volna magának. Más tudományágak, valamint különféle művészetek jeles képviselőinek a nevét csak 9 iskola vette fel (4%).

Helyi kötődésű személyiség nevét 19 iskola (9%) választotta. Például Magy község *Palásti László* 1, aki a falu első jegyzője és tanítója volt, Pócspetri pedig *Királyfalvi Miklós* 1 nevezte el iskoláját, ő volt ugyanis a pócspetri per ártatlanul halálra ítélt áldozata. Az alábbi tulajdonnevek sorolhatók még ebbe a csoportba: *Vántus István* (Nyírbogát), *Bereczky Zsigmond* (Dombrád), *Peres Sándor* (Csengerújfalun), *Bárdos Lajos* (Fehérgyarmat), *Rakovszky Sámuel* (Gávavencsellő), *dr. Jósza István* (Kisléta), *Somogyi Rezső*

Elveszik, elvész, elvesz

Egy országos napilapunk jó tollú szerzőjének tárcája a minap így kezdődött: „Amit elmulasztasz, az nincs. Megszűnik lenni, múlttá lesz, *elveszik*.” Nos, megállapodott a szemem ezen az *elveszik* szón, mert úgy hat ebben a mondatban, mintha tárgyas ragozású igealak volna, melyre így kérdezzük rá: kik veszik el azt (tőlünk)? Ilyenkor én jobbnak tartom az *elvész* igealak használatát.

Gyorsan elővettem a Magyar értelmező kéziszótárt, de abban sem a tárgyas *elvesz*¹ ige, sem a vele azonos alakú tárgyatlan *elvesz*² ige szócikkében nem találtam *elvész* alakváltozatot. Jobb eligazítást nyújt a hétközetes értelmező szótár: ez az *elvesz*² tárgyatlan ige szócikkfejében a szintén köznyelvi *elvész* alakváltozatot is közli, és zárójeles (*nép*) jelzéssel utal arra, hogy van a szónak *elveszik* változata is, de ez a szótár rövidítésjegyzéke szerint „népi, népnyelvi (az ország nagy területén használatos)” vagy „népies (stílusban szokásos)”.

A magyar nyelv értelmező szótára ennek a tárgyatlan *elvesz*² igeének nyolc jelentését közli, ám a népnyelvi (ikes) *elveszik* szóváltozatra dőlt betűs példaanyagában egyetlen adatot sem hoz. Ez a szótár az *elvész* változatra két irodalmi példát idéz: „Mikor erre [a gyémántra] a nap rásüt, az embernek *elvesz* a szeme fénye” (Jókai Mórtól); „Mint a napfény *elvész* Felhők fátyolában, Képedet szívemben Eltemetni vágytam” (Petőfi Sándortól).

Az *elvész* szóváltozattal az ÉrtSz.-nak nem kevesebb, mint nyolc irodalmi idézetében találkozunk. Csak egy részüket idézem: „Érzem, hogy *vész el* az idő és semmi sem történik” (Móricz Zsigmond); „Mohácsnál *elvész* Lajos, / Mint Ulászló Várnánál” (Kisfaludy Sándor); „A vihar ... haldokló nyögéssel *vész el* a fák között” (Jókai Mór); „Régi híres nemzet cigányok nemzete, Sötét ó világban *vész el* eredete” (Arany János).

Sok esetben azért ajánlhatjuk az *elvesz* (vagy *elvész*) helyett az *elvész* alak használatát, mert így egy pillanatilag sem lesz kétséges, hogy a két azonos alakú ige (a tárgyas *elvesz*¹ és a tárgyatlan *elvesz*²) közül melyikre gondolunk. Jól érezte ezt Arany János, amikor Széchenyi emlékezete című ódájában így idézte a legnagyobb magyart: „*Elvész* az én népem, *elvész* – kiálta – / Mivel-hogy tudomány nélkül való.”

Végül megjegyzem, hogy az 1999-ben megjelent Magyar helyesírási szótár az egyes szám harmadik személyű (népnyelvi) *elveszik* változatot – helyesen – nem is említi, hanem csak a köznyelvi (tárgyas, ill. tárgyatlan) alakváltozatokat, a következőképpen: *elvesz* (= magához vesz), *elvett*, *elvegyen*; és *elvesz* v. *elvész* (= eltűnik), *elvészett*, *elvessen*.

Pásztor Emil

Nyelvész-lelet

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A HETÉNYI GÉZA KÓRHÁZ-RENDELŐINTÉZET, Szolnok, Tószegi út 21.
kettő darab személygépjármű
és kettő darab tehergépjármű beszerzését kívánja eszközölni.

Magyarul: két személy- és két teherkocsit szeretnének vásárolni. Nyilván nem bikkfából! (B. G.)

A kabát népes családja

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy kincskereső kis *ködmön*. Annál is régebben Kukorica Jancsi *subát* viselt, amikor pedig huszárnak állt, *mentét* kapott. Gazdájának minden bizonnyal volt *cifra szürke*, a király meg természetesen *palástban* fogadta. A török ugyanakkor *kaftánban* parádézott.

A *szűrt* eredetileg durva posztóból készítették, neve ezért azonos a *szürke* melléknév alapszavával. Később azonban gazdagon díszítették hímzéssel, rátéttel. Szűrt már csak múzeumban látunk meg esetleg népművészeti boltokban, de az bizony előfordul, hogy valakinek „kiteszik a szűrét”. A *guba* a *suba* szegényebb rokona. Míg a *subát* a birka eredeti szőrös bőréből készítették, a *gubán* szövessel utánozták a *suba* szőrösségét. „Guba gubához, *suba subához*” – mondták, kifejezve, hogy a szegény szegénnyel, a gazdag gazdaggal házasodjon. A *guba* finnugor eredetű, a *suba* vándor szó, de már a 13. században előfordult nálunk.

A *köpönyeg* is régóta ismeretes, 1494-es forrásban leltek rá először 'bő felsőkabát' jelentésben, török eredetű szó. *Köpönyege* volt a diáknak, katonák is hordtak *köpönyeget*, sőt Gogol hivatalnok is a magyar fordításban. A bujdosó pedig a „hosszú út porából” vett *köpönyeget*.

A *csuha* sem mindig a barátok viselete volt. Valószínűleg perzsa eredetű szó, és oszmán-török közvetítéssel jött hozzánk. Jelentése: házi gyapjúból készített kabát.

A szómagyarázatokban mindenütt a *kabát* szerepel. Pedig a *kabát* viszonylag új elnevezés nálunk. 1751-ből való a következő idézet: „Mente helyett *kabátod* lesz – Az is hátul hasított lesz” (Thaly). A *mente* régebbi, már 1543-ból van rá adat 'prémezt (rövid) felsőkabát' jelentéssel, eredete ismeretlen. A *kabát* szó nyugati szláv származású, valószínűleg a szlovákból vettük át, ahol jelentése 'felöltő, zakó' – mint a TESz. utal rá. Ezzel újabb szavakhoz érkezünk.

A *felöltő* címszóként nem szerepel a TESz.-ben. Nem régi, és ma már nem is igen használják. Édesapám még így nevezi az átmeneti kabátját, így magyarázza az ÉKsz. is. Az elnevezés bizonyára abból származik, hogy a zakó fölé öltik fel. (Nyilván a német *Überzieher* felváltására született.) A *zakó* 1881-ben jelent meg, és makacsul tartja magát, bár egészen más formájú, mint eredetileg. „Sack coat”, azaz 'bő hátú zsákkabát' volt, és természetesen német közvetítéssel vettük át. Kiment viszont a divatból a jóval régebbi, vitatott eredetű *zeke*, amely „durva gyapjuszövetből készült női vagy férfikabát” (TESz.) volt, később „rövid zsinóros férfikabát” (ÉKsz.).

Szintén zsinóros volt az *atilla*, amely magyaros hosszú kabát Attila királyról kapta nevét, és „19. századi, viszonylag hosszú divatja idején más népek irodalmi nyelvébe is eljutott” (TESz.). Hasonlóképpen volt Zrínyi-dolmány is. És *dolmány* úgy általában, már 1405-től. Oszmán-török eredetű, jelentése 'zsinórozással díszített zubbony, kabát'. Igen ám, majd megfeledeztem a *zubbonyról*. Ez is létezett már 1570-ben: „Egy lovásznak való zubbony” (átírás tőlem). Többféle jelentés után a katonai ruhatárban kötött ki.

A *frakk* már szinte csak a hangversenydobogónak van fenntartva. Régebben állítólag a cigány is *frakkban* muzsikált, nem piros lajbiban. De a *frakk* sem volt mindig fekete. 1789-ből származik a következő idézet: „Egy világos kék tsikos, kék tafotával bilőtt (bélelt) *frak*” (TESz.).

Ahány kor, ahány fazon, annyiféle elnevezés. És ez a folyamat nem zárult le. Édesapámnak volt *lemerdzseke*. (Az angol eredet nem kétséges.) Ebből rövidült a *dzseki* a farmernadrágos, lezser korszakban. *Dzseki* lehet farmeranyagból, bőrből, de vízlepergető selyemből vagy műszálas anyagból, bélelve vagy béleletlenül (*széldzseki*). Hasonló (volt) az *anorák*, de az már csak „orkán”-féle anyagból készült. A TESz. még nem ismeri, de az ÉKsz. utal rá, hogy az eszkimóktól származik. Aztán jött a *blézer*, a vázszon szélkabát. Már el is felejtettük.

A legújabb fejleményt a Metrő áruházban fedeztem fel. Ott a félhosszú kabátot *parká*-nak hívják. Aki tudja, honnan van ez a szó, kérem, írja meg!

Buvári Márta

Címszavak az új értelmező szótárhoz (12.)

átjön – (a képernyőn keresztül) átélhetővé, hihetővé, élményszerűvé válik. Pl. *Ez átjön a képernyőn.*

barnamezős terület – lepusztult terület. Nyilvánvalóan a *zöldmezős terület, zöldmezős beruházás* mintájára jött létre.

casablanca – jó üzlet. Kiejtése: *kaszablanka*. Pl. *Ez egy jó kis casablanca volt!* (*Casablanca* város nevéből a magyar *kaszál* igével való hangzásbeli rokonság alapján.) L. még: *kaszál*

ceruzás mérleg – előzetes, vázlatos mérleg, amely nem biztos, hogy azonos a véglegessel.

e-gazdaság – informatikán alapuló gazdaság (*e* = angol *electronic*). Kiejtése változik: *í* vagy *é* gazdaság. Az *e*-előtagú szavak száma egyre szaporodik. A magyar nyelvben első előfordulása: *e-mail* (electronic mail – elektronikus levél- és üzenetváltó rendszer). Ma: *e-business, e-nemzedék, e-pénz* stb. L. még: *e-nemzedék*

elérhetőség – egy embernek/cégnek a címe(i), telefona(i). Pl. *Megadom az elérhetőségeimet.*

elszappanosodik l. *elzsírosodik*

elzsírosodik – a talaj instabillá válik szerkezetének megváltozása miatt. Pl. *Elszappanosodott, elzsírosodott a föld, s emiatt történt a földcsuszamlás.*

e-nemzedék – az informatika nemzedéke. Kiejtése változik: *í* vagy *é* nemzedék.

haligali – vidámság. Pl. *Lesz majd haligali (móka, kacagás)!* (A 60-as években dívó *hully-gully*, ejtsd *haligali* tánc nevéből.)

house-os – house-zenét kedvelő fiatal. Pl. *Én house-os vagyok.*

intelligens épület – teljes informatikai hálózattal felszerelt épület. Pl. *Az ELTE Természettudományi Karának légymányosi épülete intelligens épület.*

kaszál – sokat keres valamilyen üzleten. Más szóval: *szakít*. Pl. *Sokat kaszált ezzel a hirdetéssel.*

koordináta – valakinek a címe és telefonszáma együtt. Pl. *Mondd meg a koordinátáidat!*

lenyúl – ellop. Pl. *Gyakorlatilag lenyúlták az egész gyárat.*

panelbomba – a panellakások felújításának kényszerű szükségessége. Pl. *A panelbomba itt ketyeg alattunk.*

politikai marketing – a politikai mondanivaló sikeres eladásának technikája.

pörög – jó kedve van. Pl. *Pörögök tőle.*

tüske, tüsi – a rövidital neve a szlengben. Pl. *Nyomjunk be egy tüsit!*

A rovatot 2001-től Új szavak, kifejezések címmel folytatjuk. Továbbra is várjuk olvasóink észrevételeit, javaslatait! (A 10. részben közreadott *parázik* szó sokkal inkább a *paranoiá*-ból ered! Köszönjük olvasóink helyreigazítását!)

B. G.

NYELVKLINIKA

Mit jelent orvosilag az ártalom?

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szerint az **ártalom**: kár (= Schaden) vagy károsodás. Az **ártalom** szót tehát mind oki tényezőként, mind következményként alkalmazhatjuk. A latin eredetű *noxa* a modern nyelvekben (például a németben) az oki tényezőt jelenti, tehát például a zajártalmon a kóros folyamatokat kiváltó zajt értjük, az ólomártalmat mint ólommérgezést előidéző okot tekinthetjük.

A magyar nyelvben azonban használatos a szó az ok által kiváltott folyamatokra is; tehát a zajártalmon érthetjük a zaj okozta kóros folyamatokat is, az ólomártalmon az ólom okozta ólommérgezést. Ez a kettős értelmezés vezet az ilyen lehetetlenül téves megfogalmazáshoz: „A betegnek ólomártalom következtében *veseártalma* alakult ki.”

Használjuk-e tehát az **ártalom** kifejezést mindkét értelemben, tehát mint oki tényezőt és mint következményt (károsodást, kóros folyamatot, megbetegedést) is? Megengedi-e nyelvünk tisztasága a szó kettős értelemben történő használatát: az ártalom mint oki tényező ártalmat hozhat létre?

Mi a munkaorvostan?

A marosvásárhelyi orvostanhallgató negyedévben nem munkaegészségtant, hanem **munkaorvostant** hallgat. Mit jelent ez? Az ötvenes évektől szovjet mintára a tárgy **munkaegészségtan** és **foglalkozási betegségek** címen szerepelt. A hatvanas évek második felétől változott a szaktárgy neve, amit a német *Arbeitsmedizin*, a francia *médecine du travail* vagy az olasz *medicina del lavoro* mintájára **munkaorvostanra** kereszteltünk.

A munkaorvostan több mint a munkaegészségtan, ez utóbbi annak része, mert csak a megelőző orvoslásra vonatkozik, a munkavégzés feltételeire és a munkakörnyezetre, ezzel szemben a munkaorvostan keretében a kóros folyamatok klinikai tüneteivel, a kezeléssel is foglalkozunk. A munkaorvostan ilyen értelemben magába foglalja a munkaélettan, a munkalélettan, a foglalkozási betegségek, a kóros folyamatok utáni rehabilitáció feladatait is. Kifejezőbbnek tartjuk, mint az angol nyelvterületen alkalmazott **occupational health** vagy a franciában használatos **santé au travail** elnevezést. Az **occupational medicine**, mely magyarra **foglalkozási orvostan**-ként fordítható, lényegében a munkaorvostan fogalmával azonos.

Dr. Dienes Sándor
(Marosvásárhely)

Megfogta vagy melléfogott?

Más szemében a szálkát...

Az Édes Anyanyelvünk 2000. évi 2. számában Timár György *grabanc* szavunkról értekezik, s eredetét is megtalálni véli az ófrancia 'horog' jelentésű *krappo* szóban, amely aztán német közvetítéssel mint *grabben* (a későbbi *greifen*) 'megragad' jutott a magyarba („szinte bizonyosra vehető, hogy a magyarba e *grabben* révén került tovább”).

„Szótáraink közül mindössze az Új magyar tájszótár, valamint Kövecses Zoltán Magyar szlengszótára említi. Ez utóbbi szerint annyit tesz, mint »haj« – állítja teljes határozottsággal. Nekem itt a távoli szörványban nincs lehetőségem ellenőrizni a teljes gazdag termést, mindazonáltal csupán saját szerény gyűjteményemben további legalább nyolc szótárban találtam meg *grabanc* szavunkat: Bálint Sándor: Szegedi szótár I–II. 1957 (*gramánc*), Imre Samu: Felsőöri tájszótár 1973 (*gramanc* 'cökmök, holmi'), Tóth Imre: Ipoly menti palóc tájszótár 1987 (*grabanc* 'gúnya?', O. Nagy Gábor–Ruzsiczky Éva: Magyar szinonimaszótár 1983 (*grabanc* v. *gramanc* 'motyó'), Képes diákszótár 1992 (*grabanc* 'gallér'), Magyar szókincstár 1998 (*grabanc* 'haj', 'üstök'), Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II. 1992–3 (1. 'Kragen', 2. 'Nacken'), Bakos Ferenc: Idegen szavak szótára 1978, 1994 (*gramanc* 'valakinek a holmija, cökmökje').

Elképedésemem, ha lehet, még fokozta a cikknek utolsó mondata: „Megkerülhetetlen, hogy előbb-utóbb a nyelv sztenderd állományához tartozóként említessék értelmező nagyszótárunkban és etimológiai nagyszótárunkban egyaránt.” Nem tudja, hogy nyitott kapukat döngtet, hisz már évek óta közkezen forog új etimológiai nagyszótárunk, az említett Etymologisches Wörterbuch, csak bele kellett volna tekintenie. Ebben megtalálható *grabanc* szavunk külön szócikkben, mégpedig minden megkülönböztető jelzés nélkül, tehát már köznyelvnek tekintve. Első előfordulása 1910-ből való, s feltehetően szerbhorvát jövevényszó, a *grabac* 'zsákmány' átvétele. Ez esetben az *n* hang inetimológikus, vagyis már a magyarban került bele, *labanc*, *lobonc*, *gubanc*, *kedvenc*, *kolonc* szavaink analógiájára. Amennyire innen meg tudom ítélni, a köznyelvben leginkább 'gúnya' értelemben honosodhat meg, s a vele alkotott szólás ebbe a szinonimasorba illeszkedik: *elkapja a frakkját / rokkját / göncét / gallérját* ('haj' jelentését alighanem a *gubanc*, *gubancos üstök* analógiás hatására vette fel). – Van továbbá terjedelmes szinonron szótárunk is, a Magyar szókincstár, amely mint köznyelvi elemet regisztrálja a *grabanc* szót.

Bizonyos nehézséget jelent a délszláv és a magyar szó közötti jelentéskülönbség, ez azonban véleményem szerint jól áthidalható: 'zsákmány' > 'motyó' > 'gönc, gúnya'; és nem is ritka jelenség – gondoljunk a szintén szláv eredetű s ott 'üres' jelentésű *prázdna* > *parázna* jövevényszóra.

Sajnálatos, hogy ezekre a fogyatékoságokra nem figyelmeztette a lap szerkesztője még idejében az illusztris szerzőt, így megelőzhetne volna az olvasók félretájékoztatását, e sorok íróját pedig felmentette volna a helyreigazítás nem éppen kellemes kötelessége alól.

Bredár Gyula
(Prága)

Még egy szó a *grabanc*-ról

Köszönettel tartozom Bredár Gyulának itt közölt tájékoztatásáért. Sajnos, nem lévén tudomásom az Etymologisches Wörterbuch című munkáról, csupán magyar nyelvű bátyjából, a TESz.-ből, illetve a hétkötetes Értelmező Szótárból tájékozódtam, márpedig ezekben *grabanc* címszó nincs. Mentsen, hogy nem vagyok hivatásos nyelvész, csak a nyelvi kérdésekre (is) érzékeny íróember, aki mellelleg csodálkozik, hogy legújabb etimológiai szótárunk éppen anyanyelvünkön nem olvasható.

Mindazonáltal az a körülmény, hogy *grabanc* szavunk közvetlen forrása a szerb-horvát *grabac* (zsákmány) volt, még nem mond ellent annak a szememben nyilvánvaló ténynek, hogy ennek a *grabac*-nak nem Szerbia volt az őshazája: maga is átvétel, ha épp a nyelvhez igazított átvétel is.

Sosem láttam be annak az etimológusi eljárásnak a helyességét, amely beéri szavaink közvetlen átadójának megnevezésével. Például, hogy hamarjában egyetlen példával éljek (élhetnék jóval többel is!), a *durmol* ige német gyökereit (sőt nagyvonalúan még a távolabbi franciát is) megemlíti ugyan a TESz., ám az eredeti forrásról, a latin *dormire* igról már nem szól. Ugy vélem, azzal az – egyébként nagyon értékes – fölvilágosítással sem kell beernünk, hogy a mi *grabanc*-unk közvetlen forrása a szerb-horvát *grabac* volt. Érdemes az egész vonulatot megpróbálni fölfejtetni. Mert nem vitás, hogy az ófrancia *krappo* (horog) szóból keletkezett az angol *to grasp*, illetve *to grabb* ige éppúgy, mint a német *grabben*, a későbbi *greifen*. A mai franciában a *mettre le grappin dessus* kifejezés jelentése ugyanaz, mint amit Bredár Gyula az *elkapni* a *grabanc*-nak tulajdonít: *elkapni a frakkját*, a *gallérját*.

Igaz: a franciában az elkapás eszközeként, a szerb-horvátban (és nálunk) pedig immáron tárgyakként van jelen a *grabanc*; de ettől még nem ok nélkül föltételezhetjük, hogy a *grabac* (zsákmány, elkapott, megszerzett holmi) éppolyan jelentésváltozásos átvétel volt a szerb-horvátban (talán éppen a délnémet *grabben*-ből), mint amilyenre – Bredár Gyula szavával – „a délszláv és a magyar szó közötti jelentéskülönbség” utal.

Amiben tévedtem: nem a délnémet *grabben* volt a magyar szó közvetlen forrása. Semmi nem cáfolja azonban azt, hogy a *grabac* szervesen beleilleszkedik látszik az általam fölvezetett vonulatba, hogy emennek egyik láncszeme, s hogy e vonulat kiindulópontja végső soron a Nyugat és Kelet felé egyaránt erős hatással volt ófrancia *krappo*.

Timár György

Lovak, lószerszámok

Ahogy csökken a mezőgazdaságban dolgozók száma, ahogy fogyatkozik a falusi lakosság, úgy bizonytalanodnak el a nyelvhasználok az e körben használatos szavakkal, kifejezésekkel kapcsolatban. Ki tudja már biztosan, mi a *jerke*, a *toklyó*, az *ürü*?

A sport, a szabadidő eltöltése még élteti a lovat, de a rá vonatkozó szavak, kifejezések már nem mindig megfelelőek.

Egy fuvarosról szóló újságcikkben a szerző azt mondja, hogy „húz a kantárszáron egyet Pista bácsi” (Délmagyarország, 1999. okt. 20.). Ugyancsak *kantárt* huzatott a fogathajtó-világbajnokság egyik riportere. Mezőgazdasági környezetben éltem, nekünk is, szomszédainknak is volt lovunk, de az egész falu fuvarosai („fuharosai”), parasztjai mindig *gyeplőt* mondtak arra, amit befogott lovak irányítására használnak. A *kantárszija* a lóháton ülő lovas kezében van.

Szintén lovakkal kapcsolatos egy másik észrevételem. Itt a tudálékosság, az elhamarkodott ítélet miatt van megjegyzésem. A tévedés annál bosszantóbb, hiszen nyelvveléssel foglalkozó magyar szakos egyetemisták gyűjtéséből való: „hároméves *sodrott ló* eladó”. Még élcelődő megjegyzéseket is fűztek hozzá a sodrást illetően. Kár volt, hiszen minden lóval foglalkozó ember – állatorvosról nem is szólva – tudja, hogy a nem fajtatizta, keverék lovat hívják így. A Szabad Földben szinte hetente van ilyen szövegű apróhirdetés.

A lóval kapcsolatos – többször szóvá tett – szólásokkal is baj van. Sokszor mondják az edzők, hogy ez a csapat „fekete ló”. Az ismeretlen ellenfélre utalnak így. A helyes változat: *sötét ló*. Ugyancsak helytelenül mondják (ejtik) a „közös lónak *túros* a háta” szólásban a *túros* 'sebes' szót *túrós*-nak.

Azt tanácsolnánk a riportereknek, hogy kérdezzenek meg hozzáértő embereket, ha valamiben nem biztosak nyelvi téren, mert a nem megfelelő nyelvhasználat zavart kelt és elbizonytalanít.

Kovács József

A Kazinczy anyanyelvi tábor 19. éve ürügyén

Illyéssel hisszük és valljuk: „Jól beszélni és írni magyarul igazából jellemkérdés”, hiszen gondolatainkat, érzéseinket öltöztetjük nyelvi formába, mindenféle kommunikációs folyamatban önmagunkat fogalmazzuk meg. Nem a költséges idegen nyelvű nyári táborok divatjával való vetélkedés szándéka hívta tehát életre Győrött – az országban elsőként – a térítésmentes Kazinczy anyanyelvi tábort 1982-ben, hanem a diákifjúság beszéd- és magatartás-kultúrája fejlesztésének igénye. Ekkor a középiskolások országos Szép magyar beszéd versenye már 17., az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny 10. évébe lépett, és kezdett mozgalommá izmosodni a Beszélni nehéz! rádióadásokhoz kapcsolódó nyelvművelő körök tevékenysége is.

A szaktudomány képviselői és gyakorló magyartanárok a 80-as évek elején sürgető igényként fogalmazták meg a különféle – örvedetesen gyarapodó – anyanyelvi versenyekre való felkészülés tudatossága és folyamatossága érdekében a „tanévkezdő ráhangolódás” igényét, azt, hogy közösen végiggondolt felkészülési programot kellene adnunk, kapnunk. Azóta 19 nyár telt el, és ez a tábor „él és élni akar”.

Idén a középiskolások győri Kazinczy-versenyei 35. évfordulójára a Kazinczy Gimnázium szerkesztésében és kiadásában megjelentetett 17. (!) kötet, a „Mondd, és én hallom...” összefoglalja a legfontosabb történéseket és eredményeket is.

A kezdetben az olvasótáborok mintájára szervezett heterogén összetételű – tanárt és diákot befogadó – Kazinczy-tábor az idők folyamán – új alkalmi és folytonosnak tervezett anyanyelvi szaktáborok társaságában – homogenizálódott, és a középiskolások beszéd- és magatartás-kultúráját fejlesztő, a szövegalkotás és szövegolvasás két országos versenyét előtérbe állító műhellyé vált. A 90-es évek elejétől a Kárpát-medence középiskoláit is fogadja, évente mintegy 40–50 fős létszámmal (idén 46 diák) működik.

Elméleti kérdések és gyakorlati módszertani foglalkozások együtt vannak jelen az augusztus végi hét programjában. S bár a tematika alapvetően nem változott, a tartalmi igényekhez való rugalmas alkalmazkodás biztosítékának tartjuk, hogy a győri Kazinczy Gimnázium évente vállalja a szervezés, előkészítés, lebonyolítás egyre nehezebb feladatait, továbbá – **Wacha Imre, Z. Szabó László** (haláláig) és **Hérics Lajosné** – kezdettől a tábor vezetői.

Az előadók, foglalkozásvezetők személyében is kevés változás történt a csaknem két évtizedben. A szövegten legjele-

sebb szaktudományi képviselői, Kazinczy-díjas gyakorló tanárok, a két országos verseny bírálóbizottságának és az Anyanyelvűpolók Szövetségének tagjai tartanak előadást, vezetnek foglalkozást. Sőt, akiket más területekről – néprajz, művelődéstörténet, néptánc – az utóbbi évek, így az idei tábor programjaiba is bevontunk, szintén az anyanyelv elkötelezettjei, s diákkorukban Kazinczy-érmesek voltak.

Bár a kötött foglalkozások időtartama naponta „csak” hat óra, az ún. szabadidős programok – győri városnézés és pannohalmi kirándulás szakvezetőkkel, táncház, nonverbális játék, nyelvi és műveltségi vetélkedő, szövegelemző és szövegalkotó gyakorlatok –, de az éjszakába nyúló, az élet, a nyelv, a művészet különféle kérdéseiről folytatott beszélgetések is a tábori élet szerves részeivé váltak.

A határainkon túli szövetségek és az ország középiskolái körében nem csökkent, ellenkezőleg, növekvő az érdeklődés és a részvételi igény. Az idén is több mint 30 intézmény, Ajka, Budapest, Debrecen, Eger, Kiskunfélegyháza, Kolozsvár, Mosonmagyaróvár, Nyíregyháza, Óbecse, Ózd, Sátoraljaújhely, Somorja, Szarvas, Tatabánya, Topolya és más városok – köztük a házigazda Győr – középiskoláiból fogadtunk diákokat.

A visszajelzések és az elért eredmények alapján évek óta azt tapasztaljuk, hogy a résztvevők, a táborban kapott „útravaló” hatására is, jelentős mértékben hozzájárulnak egy-egy intézmény, kisebb város nyelvművelő, nyelvűpoló programjainak megvalósításához, és eredményesen szerepelnek az országos versenyeken. Ez az általános felkészítés részeként célunk is. Ezért az ún. kis Kazinczy és kis Édes anyanyelvünk versenyeket a táborok végén mindig megrendezzük, és személyre szóló tanácsokat, eligazítást, segítséget adunk.

Mégsem hallgathatom el, hogy a tábor (és a Kazinczy-verseny) megrendezése egyre nagyobb veszélyben van. (Ezt mint a Kazinczy-versenyek és a tábor kezdettől előkészítő szervezőjének nemcsak jogom, de kötelességem is megállapítani.)

A verseny és a tábor megrendezése érdekében az elmúlt tíz évben évente hozzávetőlegesen ötven pályázatot készítettünk. Legtöbbje ún. pályázaton kívüli segítségkérés, ugyanis az anyanyelv ápolása – mint célfeladat – a több száz pályázati kirírás egyikében sem szerepel.

S bár az Oktatási Minisztérium, a Kazinczy-alapítványi Bizottság, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – az Anyanyelvűpolók Szövetségén keresztül – évente nyújt anyagi segítséget, sajnos a verseny, illetve a tábor meghirdetésekor ennek nincs még semmi biztosítéka. Min-

den évben teljes bizonytalanság övezi a legalább egyszeri támogatásra megnyerhetők körét. (Már a részvétel térítésmentessége is megszűnt a belföldi diákok számára, igaz, a hozzájárulási igény még mindig csekély százaléka a tényleges költségeknek.) Nemhogy a támogatás összegével, annak tényével sem lehet még hozzávetőlegesen sem tervezni. Hiszen például a nevében ifjúsági, céljaiban nyári táborokat finanszírozó minisztériumnak a mi táborunk nem kell. A kisebbségben élő magyarságot képviselő legnagyobb világszervezet pedig a határon túli magyar diákok anyanyelvi nevelésének segítését kérő levelünkre anyagi támogatás helyett befizetésre szolgáló pénzesutalványt küld...

De ha már pályázataink ötöde-tizede eredményes, akkor sem oldódott meg minden problémánk, hiszen a támogatás jellegét általában nem a felhasználó határozza meg. Az idei táborhoz például minden rendelkezésünkre bocsátott pénzeszköz kizárólag a dologi kiadások fedezetéül szolgált. Pedig az elküldött programokból világos, hogy ez szakmai tábor, nem üdültetés (bár az önkéntes felelősséget vállaló szervezőknek, felügyelőknek akkor is járna tényleges munkájukért némi fizetség).

Az idei táborban neves szakemberek 25 előadást, foglalkozást tartottak, többen napokon át a diákokkal éltek, dolgoztak. Gondolkodjunk el azon, méltányos-e, hogy a nemzetet megtartó, önazonosságunk biztosítékát jelentő anyanyelv ápolásán fáradozó szakemberek „sikerdíjja” a nyári vakációjuk utolsó napjait áldozó diákok köszönete legyen csupán, – a millennium évében?!

Most hirdetjük meg a 36. középiskolási Kazinczy-verseny nemzeti döntőjét és a 20. Kazinczy-tábort a 2001. évre. A több mint tízezer fős diáktömeget és tanáraikat mozgósító két program költségvetése 3 millió, jelenlegi anyagi fedezete nulla forint.

Aggodalmainkat növeli az, hogy a kezdetektől részt vevőknek – nem a lelkesedése, hanem a teherbíró képessége egyre csökken. Itt lenne az ideje utánpótlásukról gondoskodni. Vajon elég lesz a nemes, szép feladat ígérete? Ma mi bizonyossággal csak ezt tudjuk garantálni.

A jövőnek szóló biztatásul táborunk idei mottóját, Pákolitz István szép gondolatát közvetítem:

„Szét lehetünk bár vágva hetedhét határba,

Csak az eggyé-tartó szellem munkáljon Szívben-Nyelvben”.

Győr, 2000. szeptember 7.

Hérics Lajosné

KÖNYVEKRŐL

Minden szó egy regény

Holczer József és Kozma László könyvéről

Holczer Józsefnek, a kecskeméti piarista gimnázium tanárának nevét lapunk olvasói is jól ismerhetik, hiszen alig jelenik meg olyan számunk, amelyben ne bukkanhatnánk a név viselőjének egy-egy nyelvművelő írására.

Örömmel jelenthetem, hogy Holczer tanár úrnak az ismertetésem élén álló címmel immár könyve is megjelent, mégpedig egy olyan kedves, olvasmányos kötet, amely voltaképpen önéletrajzi jellegű, ám korántsem csak – sőt nem is elsősorban – magáról a szerzőről, hanem inkább az őt és általában bennünket körülvevő világról, továbbá anyanyelvünkről szól. Anyanyelvünkről, amelyről Holczer József még nyelvművelő, nyelvhasználat-jobbitó cikkeiben is mindig úgy ír, hogy sorain átsüt a szeretet. Hát hogyan sugározna szerete az anyanyelv olthatatlan szeretete ebből a kötetből, amelynek nem is a nyelvörkődés, a nyelv helyes, szép és igényes használata a legfőbb célja? Ebben a kötetben prózában is, versben is valóságos szerelmi vallomásokot találunk anyanyelvünkről. Íme, egy „próza” példa: „Édes anyanyelvünk, a magyar nyelv Isten leggazdagabb ajándékai közé tartozik” (19. o.). És egy versbeli, a kötet 22. oldaláról:

Haiku az anyanyelvhez

Kincsek kincse vagy:
gazdagságot érdemel
az, ki birtokol.

A kötet, mint az alcímben már jeleztem is, társszerzőségben született. A társ a tanár kolléga, Kozma László, akinek már két önálló kötete is megjelent (*Harangok ércé; A rózsát ne engedd!*), s akinek ötven verse – ezek között több mint húszoldalas *Nagyszombati passiója* – gazdagítja a könyvet. Nem tudom, kit vagy kiket dicsérek, amikor jellemem, hogy a két tanár munkája mesterien egybesimul. Amikor például Holczer József gyermekkorának kutyáira, a derék négy lábúakra emlékezik, ott találjuk mellette Kozma László *Kutyasétáltatás* című szép versét. Amikor az ötvenes évek diákviselésének egyik jellemző darabja, az úttörőing, majd ennek kapcsán a karhatalmisták pufajkája kerül szóba, máris követi az emlékező fejtegetést a szerzőtárs *Elvetélt forradalmak és Nagy Imre* című költeménye.

Azt hiszem, örülhetnek azok a diákok, akiket Holczer tanár úr és szerzőtársa oktat és szoktat az anyanyelv és a költészet szeretetére. (*Korda Kiadó, Kecskemét 2000.*)

Grétsy László

Rónai Béla: Fölnevelő édesanyám

(Kis magyar nyelvművelő III.)

A szerző Illyéssel vallja: a nyelv fölnevelő édesanyánk, őt szeretni – gondozni, ápolni, kivirágoztatni – kötelességünk.

Rónai Béla tanár úr egész munkássága, élete az anyanyelv szeretetéről, ápolásáról tanúskodik. Írásai pedig ennek a szeretetnek, ápolásnak – ennek a „kötelességnek” – örömről és fontosságáról. A *Fölnevelő édesanyám* sorozatnak immár a harmadik kötetét vehetjük kézbe. Sikerének titka – sokoldalú, sokszínű témaválasztása mellett – az, hogy írásaiban ott a tudós nyelvész, az egyetemi oktató felkészültsége és a remek előadó, a verbeli pedagógus beszélő-, magyarázó-készsége.

A kötet: jó arányérzékkel, gondosan szerkesztett válogatás a szerzőnek az Új Dunántúli Napló *Magyarul magyarán* rovatában megjelent írásaiból. Rónai Béla segít eligazodni a helyes kiejtés, hangzás, hangsúly, beszédhang szabályai közt, foglalkozik a számítógépes szövegszerkesztők rossz elválasztásaival, beszámol helyesírási bizonytalanságainkról, ír az újonnan keletkező szavak és rövidítések írásmódjáról, az – oly soknak gondot okozó – elválasztási mozgásmódokról, a szóképzésről, a választékosságról, segít tájékozódni a szövegszerkesztés-szótévesztés érdekében s állandósult szókapcsolataink, szólásaink, közmondásaink világában. Cikkeinek célja a beszéd tisztaságának, a szavak becsületének, a szóképek, mondatok világosságának védelme.

A könyv legfőbb erénye – a nyelvtudomány legújabb eredményeinek felhasználásán és a nyelvművelés klasszikusainak bemutatásán túl – bölcsessége: a tapintatos javításra való törekvés, „Rónai Béla nyugodt, jó ritmusú atyai dikciója” (Szépe György szavai ezek a kötet elé írt előszavából), kitűnő stílusa, bölcs humora. Ezek az értékek teszik Rónai Béla új *Kis magyar nyelvművelőjét* élvezetes és tanulságos olvasmánnyá. (*Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara – Dialóg Campus Kiadó. Pécs 2000.*)

Muráth Péter

HÍREK

Értékközvetítés irodalomban és nyelvben címmel nemzetközi konferenciát szervezett a beszercebányai Bél Mátyás Tudományegyetem Finnugor Tanszéke. Az október 4-i rendezvényen 18 előadás hangzott el szlovák, cseh és magyar nyelven. Hazánkat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, az Eszterházy Károly Főiskola és a soproni főiskola tanárai képviselték.

A balatonalmádi Magyar-angol Tannyelvű Gimnázium 2000. október 13-án és 14-én immár hatodik alkalommal rendezte meg *Lőrincze Lajos* emlékének őrzésére életre hívott *vers- és prózamondó versenyt*. A versenyt tudományos ülés előzte meg; ezen **Grétsy László, Pomogáts Béla és Szende Aladár** tartott előadást.

A *Magyar Nemzet* 2000. október 16-i számában részletes elemzés olvasható lapunkról **Osztoivits Ágnes** tollából.

Az *ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke* október 16–18. között – fennállásának 30. évfordulója alkalmából – tudományos ülésszakot, valamint első alkalommal Magyarországon magyarnyelv-tanítási versenyt rendezett.

Beszédkutatás 2000 címmel háromnapos tudományos ülésszakot szervezett október 19–21. között az MTA Nyelvtudományi Intézetének fonetikai osztálya. Az osztály ebből az alkalomból felvette a **Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratórium** nevet.

A *magyar nyelv helyzete az Európai Unióban* címmel az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke és a Magyarországi Eszperantó Szövetség kerekasztal-konferenciát rendezett november 7-én.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közgyűlés, valamint Sátoraljaújhely város képviselő-testülete alapítványi kuratóriumot hozott létre a *magyar nyelv múzeuma* megvalósításának előmozdítására. A kuratórium elnöke **Szörényi László** professzor, az Irodalomtudományi Intézet főigazgatója, tiszteletbeli elnöke pedig **Kazinczy Ferenc**, az író Svédországban élő ükunokája. Széphalmon ez évben az 1872-ben elkészült emlékcarnok felújítása történt meg, **Radványi György** építész mérnök, a Budapesti Műszaki Egyetem docense pedig elkészítette az új múzeum épületegyüttesének, valamint a környezet rendezésének terveit.

Az Európai Unió 2001-et a *nyelvek európai évévé* nyilvánította. Magyarországon is lesznek ezzel kapcsolatos rendezvények; megszervezésükre külön bizottság jött létre.

2001. március 15-én nyílik meg a *millenárius kiállítás* (a volt Ganz gyár területén), amelyen a magyar nyelv legfontosabb szimbólumait is bemutatják.

A Duna Televízió videokazettán megjelentette a *Hej, hej, helyesírás!*, valamint a *Hej, hej, helyes beszéd!* című műsorainak első két évfolyamát. Az eddigi műsorok legfontosabb példái a Duna Televízió honlapján is megtekinthetők.

Összeállította: B. G. – G. L.

PONTOZÓ

Legelőször is az ez évi 3. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Kígyórejtvény. Halo M essz I gazo L apu L event E rvi N agyvívá N okedl I c U nalo M edve. Az érintkező betűkből összeolvasható szó: millennium.

II. Dagadós tízpróba. 1. Kuszkus. 2. Bonbon. 3. Lulu. 4. Tamtam. 5. Nyámnyám (a többek által beküldött gyagya féleszút, tökéletlent jelent!). 6. Cece (elég sokan Tatára tippeltek, ám ott nincs emlékmúzeuma egyetlen neves festőnek sem, míg Cecén ott van a Csók István Emlékmúzeum!). 7. Csaucsau. 8. Frufru. 9. Nana. 10. Beriberi.

III. Nyolcszor nyolc. 1. Rengeteg. 2. Brutális. 3. Serpenyő. 4. Librettó. 5. Foxtrott. 6. Lencérna. 7. Hadisarc. 8. Kéjsóvár. A beírt szavak 2, 5, 7, 3, 6, 4, 1, 8 sorrendbe való áthelyezése után az R betűk helyén Bod Péternek, az Erdély múltjának, kultúrájának felderítésében hatalmas szerepet betöltő tudós protestáns lelkésznek neve válik olvashatóvá.

IV. El a római számokkal! 1. SzeDret szeret. 2. BorCsa bors. 3. BogLárI bogár. 4. MárClusI árus. 5. DárDa ára. 6. Dajka ajka. 7. MaraDI ara. 8. DurVa ura. 9. KILenC ken. 10. CIMbora bora. A szókapcsolatok első tagjában található római számok együttes értéke 6511, amely egyúttal Bácsfennsík irányítószáma.

V. Kőlcsey Ferenc a nyelvről. „...miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetségig mívelni kötelesség.”

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következők részesülnek könyvjutalomban: Bárdos Eszter, Ózd, Zalai út 11. I. 3. (3600); Bérciné Iváncsics Etelka, Mosonmagyaróvár, Radnóti u. E/2. (9200); Fejes István, Budapest, Szász Károly u. 2. V. 5. (1027); Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola Beklen Beszélni nehéz! körösei, Karcag, Madarasi u. 1–3. (5300); Gáspár Istvánné, Budapest, Ráday u. 59. V. 1. (1092); Kriza Kálmánné, Budapest, Istenhegyi út 100/A (1125); Miklós Józsefné, Komárom, Babits Mihály u. 17. (2900); Oláh Istvánné, Cigánd, Kertköz u. 20. (3973); Ujvári Éva, Mezőkövesd, Szent László tér 19. (3400); Zábrádi Orsolya, Győr, Rónay Jácint u. 11. (9026). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó újabb feladatai

I. Számos szavak kavalkádjá. Az itt következő meghatározásokra adandó válaszok mind olyan szavak, amelyekben intenzíven benne rejtőzik egy-egy számjegy. Ha olvasóink helyesen válaszolnak a meghatározásokra, a kezdőbetűkből, felülről lefelé haladva, egy eledel nevét olvashatják össze. A nyolc válaszáért egyenként 2 pont, az eledel nevéért további 2 pont jár, összesen tehát 18 pontot lehet szerezni!

1. Különösen nőhöz szólva: ön, maga:
2. Hirtelen támadt gondolat:
3. Ijedelemből származó zűrzavar:
4. Dísz tárgyakat készítő kézműves:
5. (Jármű) rázkódva halad:
6. Házastársát elvesztett nő:
7. Hizlalt:
8. Rövid iskolai szünet:

II. Tor-koskodjunk! Azaz egészítsük ki az alábbi sorokat a meghatározásoknak megfelelően! Ha jól dolgoztunk, akkor a megjelölt oszlopban felülről lefelé egy élelmiszeripari termék nevét olvashatjuk össze. Megtalálása 15 pontot ér.

1. Sötétben tapogatódzik	-- t o r --
2. Ilyen ünnep is van	-- t o r --
3. Egyes hajók kelléke	-- t o r --
4. Jármű	-- t o r - - - - -

5. Matat	-- t o r - - - - -
6. Mersz	-- t o r - - - - -
7. Megtorlás	-- t o r - - - - -
8. Dísznövény, ill. kúttartozék	-- t o r - - - - -
9. Rókalyuk	-- t o r - - - - -
10. Árvíz ellen véd	-- t o r - - - - -
11. Szerzői ismertető	-- t o r - - - - -

III. Írók, költők, elrejtőzve. Rejtvényünkben nyolc meghatározáspár található. Ha olvasóink helyesen választják meg a meghatározásokra adandó szavakat, s még arra is ügyelnek, hogy mindegyik pontosan öt betűjegyűből álljon, akkor a meghatározásokra adott szavaknak minden sorban éppen tíz betűjegyéből a betűknek soronként tetszés szerinti átrendezése révén nyolc 19–20. századi magyar író vagy költő nevét kaphatják meg. A helyes megfejtésért nevenként 3, összesen tehát 24 pontot lehet szerezni!

1. Te + ruhának mellrésze varrt fodros dísz:
2. A Parasztecsület szövegkönyvének szerzője + sérülésen:
3. Jedlik + szótoldaléka:
4. Jelfogós + délcegen:
5. Az egyik oldalra + vallási tiszteletet érdemlő:
6. Zokszód + acélján:
7. Ütközetbeli + Emmikéd felnőttkorban:
8. A légáramlás + lejjebb:

IV. Hétszer hét. Megfejtőink az ábra helyes kitöltése után a bal felső sarokból kiindulva átlósan a jobb alsó sarokig egy közismert mű címének első szavára bukkanhatnak, majd a sorok megfelelő átrendezése után ugyanebben a sorban megtalálhatják a cím folytatását is. 1. Mi a mű címe? 2. Ki a szerzője? 3. Mi adja a rejtvény időszerűségét? Mindhárom válaszáért 5, a helyes megfejtésért összesen tehát 15 pont jár.

1. Ismert női név régies változata
2. Férfizett
3. Női ruhadarab
4. Vakáció
5. Gyermetegen balga
6. Uralom
7. Nagyméretű spájz

V. Ábrányi Emil a nyelvről. Százötven éve, 1850 szilveszter éjszakáján született az egykor igen népszerű költő és színműíró, Ábrányi Emil. Keresztrejtvényünk fő soraiban ezúttal az ő egyik verséből idézünk egy nyelvünkről szóló részt. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 97 pont, de már 80 pont is elég ahhoz, hogy a beküldő részt vegyen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megfejtését **2001. január 31-ig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak eredményes megfejtést, jó szórakozást és – mivel már közeledünk az év végéhez – boldog új esztendőt kívánunk a Pontozó rovat szerkesztőjével, Grétsy Lászlóval együtt a rejtvények készítői:

**Doroszlai Elekné (III.), Harmati Gizella (IV.),
Láng Miklós (II.), Megyeri Márton (I.),
Schmidt János (V.)**

A MAGYAR NYELV

1	2	T	3	4	5	6	7	S	8	É	9	10	11
12			13						14	Y	15		
16		17		18				19		20			
21			22		23				24			25	
26				27				28				29	
30				31			32				33		34
35				36			37			38		39	N
40			41		42				43		44		45
		Ö	Ö		46				47		48		
49	50		51		52				53		54		
55				56				57		58			NY
59			60				61		62		63		
64		65				66				67		68	
69					70		71				72		73
74				GY		S						Z	!

VÍZSZINTES: 1. Az Ábrányi-idézet első sora. 9. ... Basinger, USA-beli filmcsillag. 12. A végén csattan! 13. Tóth Árpád szülővárosából való. 14. Alágyújtós. 16. Bajor város a cseh határnál. 18. Bagdad lakója. 20. Olimpiai és világbajnok svájci sízőnő (Marie-Thérèse). 21. Odanyújt. 23. Ahány. 25. Súlyhatárok! 26. Hosszúkas levelű gyomnövény. 28. Tea, németül. 29. Évek ...; hosszú ideje. 30. Nebraskai város lakója. 32. Injekció. 34. Az argon vegyjele. 35. A Sidney angol férfinév becézett alakja. 36. Énekel. 38. ... mala; John Knittel regénye. 40. Tejtermék. 42. A magasba nyúlik. 44. ... Kazan; USA-beli filmrendező. 46. Nagy ...; a női párbajtőrívás egyéni olimpiai bajnoka Sydneyben. 48. Szigetek, röv. 49. Steven Spielberg ürmanója. 51. Jegyzékbe vesz. 53. Felnőtt nő. 55. Ollós víziállat. 56. Festmény. 58. Az Attilával rokon férfinév. 59. A fordítottja is igekötő. 60. ... szövetség; Athén vezette szövetségi rendszer volt az ókorban. 63. Döntetlen a grondon! 64. Cicero nyelve. 66. Nöstény kutya. 68. Római számok (olasz, kubai és vatikáni autójel is!). 69. Megreked. 71. Láncfonalat erősítő. 73. Időszámításunk előtt, röv. 74. Jókai ...; a Fekete gyémántok írója.

FÜGGŐLEGES: 1. Amalie Skram regénye, Alain Resnais egyik filmjének címe is. 2. Bonctan. 3. Pára! 4. Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság, röv. 5. Becézőből önállósult női név. 6. Szicíliai születésű táncdalénekes (Salvatore). 7. Olimpiai bajnok birkózó (András). 8. Vége a hajszának! 9. Rejtjel kulcsa. 10. Juniorcsapat tagja. 11. Az idézet második sora. 15. Radiotelevisione Italiana, röv. 17. Az Ábrányi-idézet harmadik és negyedik sora. 19. Figyelmeztetés. 22. Pinceszag. 24. Új-, idegen előtagként. 27. ... Max; Mel Gibson filmszerepe. 31. Már, latinul. 32. Fed, takar. 33. Nyakkendő, angol szóval (TIE). 37. Ágyást tönkretesz. 39. A falu alsó végén lakik. 41. Három-, idegen előtagként. 43. Latin eredetű női név. 45. Elkülönülés, elszigetelődés. 47. Azerbajdzsán autójel. 50. Éttermi helyiség. 52. Hideg évszak. 54. A kén és a tellúr vegyjele. 57. Injekció a gyermekorvosnál! 60. Sorszámnévképző. 61. A szeretet jelképe. 62. Telefontárs! 65. Kopár, lombtalan. 67. Az aljához. 70. A csé után következik. 72. A végén lebögl!

Schmidt János

Olimpiai diákszaj

Többezres diákbaki-gyűjteményből eddig háromszor jelent meg lapjukban „tematikus” válogatás; ezek az egészségügyi, bűnügyi szaknyelv behatolását mutatták az irodalmi dolgozatokba, feleletekbe. Ezúttal – az olimpia ihlető hatására – a testedzéssel, sporttal, játékokkal kapcsolatos szavak „illetéktelen behatolásáról” szeretnék egy összeállítást közzétenni.

„Odüsszeusz gyors és cseles közbelépése mindig segített.”

„Kreon ki akarta cselezni Haimont, de fia a cselet nem vette be.”

„Kreonnak azért van tekintélye, mert ő áll a trónon, de a nép és a nézők Antigonénak szurkolnak.”

„A dráma végén a néző megrendül, és eljut a karatéig.”

„Petrarca érzelmei a természetbe vetődnek ki.”

„Romeo ezek után már nem tud mit lépni, megöli Tybaldot.”

„Harpagonnak ellopják a pénzeszládikáját, ezzel a csellel sikerül lebeszélni Mariannáról.”

„A szigetiek hiába harcoltak hősiezen, mind elesetek, olyan nagy emberhátrányban voltak a török csapattal szemben.”

„Berszenyi [így!] deltás nyírségi fiú volt, ezért lett Mária Terézia testőre.”

„A háremben feleségei erőtegészséget kívánnak a szultánnak.”

„Csokonai a magányt saját őrző-védőjének tekinti.”

„Kölcsey óvást kér a nemzetnek.”

„A vadász ül hosszú, méla le-sen.”

„Toldi a cseh bajnokot csak akkor öli meg, mikor az sportszerűlenül hátba támadja.”

„Jókai csomópontokat helyez el a műben, és a szereplők akadályfutását mutatja be.”

„Mikor az igazgató dicséri Pistit, az apja is veszi a lapot, és dicsérni kezdi ő is.”

„A varázsló a végén visszahozza Mariót alfából.”

„Az író Sokan voltunk című novellájával futott be a prózaírók kö-zé.”

„Magyarországnak nagyon előnytelen volt a triatloni béke.”

S. Varjú Anna

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

2000. Szeptember 11. FI

VOI

Divat és még sok más

Ötkarikás játékok Sydney

Az új évezred első megméréstése

Illatos babok között

Eliázító, lélekráfrító és szepítő fürdő

Párok egymásról

Működik-e a kapcsolat, ha nem ismerjük egymást?

Őszi sminktrend

Válasszon a

legdivatosak

make-upok közül

▼ Női kontra férfilag ▼ Izland, a hók sziget ▼ Gyengéd s

A Sydneyben lezajlott „ötkarikás játékok” nem az új évezred első, hanem a most záruló évezred utolsó olimpiája volt. Az új évezred, ahogy ezt többször is megírtuk, valójában csak 2001-ben kezdődik. A szép kiállítású divatmagazin szerkesztői, úgy látszik, nem olvassák lapunkat. Én azonban látom a hírlapárusnál őket is, és szóvá is teszem tévedésüket. A szeptember hónapnév hibás nagy kezdőbetűje (belül is, mindegyik oldal alján!), a megméréstese meg a sminktrend már csak ráadás. Ha közhelynyelven akarnám jellemezni: *hab a tortán!* (K. G.)

A múlt évi listán (I. ÉA. 1999/4. szám) *ökonikus*-nak keresztelték el az *Ökumenikus Szeretetszolgálatot*. Az idén kisebb a hiba, s nem is oly mulatságos, de jegyezzük meg, hogy ezúttal sem sikerült hibátlanul leírni. Reméljük, jövőre nem lesz árvíz, nem kell tovább kísérletezni ezzel a megtanulhatatlan (?) szóval. (K. G.)

KÖZLEKEDÉSI HÍRKÖZLÉSI ÉS VÍZÜGYI MINISZTERIUM
SZÁMLASZÁMA :

„ÁRVÍZKÁROSULTAKÉRT”

CIVIL SZERVEZETEK SZÁMLASZÁMAI :

MAGYAR KARITÁSZ SZÁMLÁJA : _____

MAGYAR MÁLTAI SZERETETSZOLGÁLAT SZÁMLÁJA : _____

MAGYAR ÖKUMENIKUS SZERETETSZOLGÁLAT : _____

MAGYAR VÖRÖSKERESZT : _____

A „Kastély alatti terem” talán az alagsor vagy a pince. Ha ott sötét is van, nyilván nem látszik a *kör-határ!* (Dede Éva gyűjtését közléstesi: B. G.)

Szeptember 4-től óráimat
KEDDEN és CSÜTÖRTÖKÖN
tartom a _____ Általános Iskolák
Kastély alatti termében.
18-19 óráig **AEROBIK**
19-20 óráig **FITGIMNASZTIKA**
kórhatár nélkül!

testnevelő, gyógytestnevelő tanár,
aerobik edző.

Gondolatolvasó

Összetartoztok-e?

Mit jelent a férfinak, ha egy nővel párszor már lefeküdt, de kötelekről még nem esett szó? Kérdésünkre 2000-en feleltek.

„Lányok, még szabad préda vagyok!”

„Egymáshoz tartozunk. Harmadik kizárva.”

„Még randizhatom, de matekolni már bios.”

A férfiak 98%-a szerint ked

44 COSMOPOLITAN 2001. 3. M. S.

Készséggel válaszolnék én is a kérdésre. Sőt, a többséghez csatlakoznék, ha tudnám, mit jelent „matekolni”! Vagy én maradtam le egy brosúrával, vagy férfitársaim nem tudják, hogy hova tették... az x-et! (B. G.)

LÁSSA!

MEXÜNİK A DUGULÁSA, HA A RACZIO STÚDIÓT HÍVJA

Számunkra csak az a kérdés, mi abban a *raczió*, hogy a *mexünik* helyett *mexünik*-et írnak a reklámban. A hirdetőket azt hiszik, így többen veszik igénybe a duguláselhárító szolgáltatást? Nekünk inkább *megfexi* a gyomrunkat az ilyen „szójáték”! (Beküldte Varga Erzsébet, a Baár-Madas Református Gimnázium tanulója.)

SZÉNANÁTHÁSOK FIGYELEM!

Felhívjuk mindazok figyelmét, akiknek a tavaszi és nyári hónapokban visszatérő

- orrfolyással
- orrdugulással
- orr- és szemviszketéssel

járó panaszai vannak, hogy számukra rendkívüli, ingyenes szakorvosi ellátást és javaslat-meghosszabbítást biztosítunk. Vérnyomását ellenőrizzük.

A budapesti Csombor Ritától kaptuk ezt az értesítést a következő szöveggel: „Kedves Anyanyelvapolók! Vajon mit jelent az, hogy *javaslat-meghosszabbítás*? Én még csak 14 éves vagyok, és nem értem.” Kedves Rita! Én idősebb vagyok nálad pár évtizeddel, de sajnós én sem értem. (G. L.)

PALACKOZOTT ITALBOLT
BOROK, SÖRÖK, ÜDÍTŐK, DOHÁNYÁRU, ÉDESSÉG

Ezt a képet Gál Erika marosvásárhelyi olvasónktól kaptuk, aki Magyarországon járva egy csepeli lakótelepen kapta lencsevégre ezt a cégtáblát. Alighanem meglepődött azon, hogy nálunk a boltokat – ez esetben az italboltot – nemcsak fenntartják, üzemeltetik, hanem még *palackozzák* is! (G. L.)

Kedves Olvasóinknak kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog új évet kíván az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége!